

OBZORY

Časopis pro křesťanskou a konzervativní kulturu a politiku

ROČNÍK 1

Č.3

září 2004

Z obsahu: J. Sokol: Volání na Godota • R. Scruton: Pilíře křesťanské demokracie • P. Příhoda: O době, jíž říkáme moderní • Lenka Lacinová: Rodina? Určitě ano, ale jak? • T. G. Ash: Evropské pravé poledne a hra s ústavou • A. Dvořák: Bída našeho historického stereotypu

Obsah

Křesťanství

Jan Sokol: Volání na Godota	4
Timothy Garton Ash: "Nebojte se!"	7

Svět konzervatismu

Roger Scruton: Piliře křesťanské demokracie	12
---	----

Profil osobnosti

David John Levy: Louis de Bonald	19
----------------------------------	----

Rodinné obzory

Petr Příhoda: O době, jíž říkáme "moderní" I.	26
Petr Příhoda: O době, jíž říkáme "moderní" II. (otec-kapitulant)	31
Petr Příhoda: O době, jíž říkáme "moderní" III. (dezerce matky)	34
Lenka Lacinová: Rodina? Určitě ano, ale jak?	37

Polemika

Laila Davoy: Jediným prostředkem k prosazení rovných příležitostí pro obě pohlaví je zavedení kvót	43
Vilém Holář: Ženy v politice? Kvóty nic nevyřeší	46

Zahraniční obzory

Petr Pithart: Evropa "stará" a "nová"? "Evropský střed"	48
Timothy Garton Ash: Evropské pravé poledne a hra s ústavou	54

Ad notam

David Floryk: Křesťanské třídy v Trinci v ohrožení	57
Aleš Dvořák: Bída našeho historického stereotypu	60

Redakce Vám píše

Obzory potřetí

Tentokrát jsme o cosi aktuálnější a otevřenější polemikám.

Třetí číslo Obzorů krouží kolem témat "rodina" a "Evropa". Mají tato témata jedno společné: hledání domova. Toho nejužšího, i toho nejširšího, k němuž jsme začali dosahovat vstupem do svazku evropských národů a států. Je to práce na desítky let, začít ale musíme již dnes. Lidé, kteří nejsou nikde doma, vždycky inklinují k extremismu a netoleranci. Být doma je tak nejúčinnější antidotum proti všem radikalismům, proti nutkání hledat a nacházet všelijaká náhradní náboženství a falešné bohy.

Bilancující texty Petra Příhody "o době, jíž říkáme moderní" nepřekypují sice optimismem, ale my přece věříme, že pravda vždycky osvobozuje. Zkrátka hledáme a nalézáme, kde jsme doma - v prostoru i v čase.

Těší nás, že se nám dostalo několika pochval od Vás čtenářů. Jen houšť! Upřímně řečeno, u nás se uznání a chválení moc nenosí; my Češi, Moravané a Slezané se spontánně pochválit snad ani neumíme. Jako bychom se za to styděli. Přitom co víc člověka povzbudí v tom, co dělá, než pochvala lidí, kterých si váží...

Obzory chtějí být pravdivé i laskavé zároveň. Nechceme čtenáře ani lacině konejšit, ani šokovat a deprimovat. Ostatně i my chválíme. Chválíme Vás, čtenáře. Za to, že Obzory nikde neleží, že nás tedy čtete a s námi přemýšlíte.

Za Vaše Obzory

PETR PITHART

Volání na Godota

Jan Sokol

V bohatých zemích Evropy a Severní Ameriky si dnes většina lidí žije tak, jak se o tom ještě jejich prarodičům ani nesnilo. Přesto je mezi námi, zdá se, stále víc těch, kterým cosi chybí - a někteří dokonce říkají, že je to bůh. I od chytrých a vzdělaných lidí můžeme často slyšet, že neštěstí současného světa spočívá v tom, že ztratil boha. Na pražském Foru 2000 to řekla řada slavných lidí, Václavem Havlem počínaje. Evropan se ovšem nikdy nespokojí konstatováním, že něco chybí: chce vědět, co s tím. Když nám chybí bůh, přemýšlíme, jak se k němu dostat, jak si nějakého opatřit.

Někteří na to jdou pěkně zpříma: ti bohatší zkusí nějaký opravdový ašrám, ti chudší třeba Hare Krišnu někde u Prahy. To není tak špatný způsob: pokud to myslí vážně a vydrží, mohou se něčeho dočkat. Těm, které to zase tolik nepálí, se nabízejí cesty pohodlnější a lacinější, třeba knížky. Jsou tu knížky spíše prostomyslné, které "existenci boha" nebo aspoň "transcendence" nějak dokazují (tunel a světlo po smrti, důkazy stvoření nebo starý dobrý Däniken), knížky zábavnější jako Castanedův Don Juan, který ve světě plném božstev a sil žije, jsou tu exotičtí klasikové, a tak dále. Komu to nestačí, může zkusit praxi: jógu, meditaci, případně i psilocybu. A když to všechno nepomohlo, je tu i docela obyčejný trip. Ten je vůbec nejrychlejší: zážitek je tu raz dva a po něm kocovina, případně závislost.

Ti vzdělanější a protřelejší už vědí, že takhle jednoduše to asi nepůjde, a Martin Heidegger to za ně hezky řekl: nezbyvá, než "připravovat připravenost" a "jen nějaký bůh nás může zachránit". To vypadá daleko líp, člověk se tolik neztrapní, ale výsledek je podobný: Godot nikde. A tak nezbyvá než rozhodit rukama a jít na večeři. Co ještě chcete? Godot není k nalezení, nehlásí se. Ostatně už starý Nietzsche...

Starý Nietzsche měl ovšem ještě křesťanské vzdělání, a tak dovedl rozlišit, co je Bůh a co Godot. To dnes většina vzdělaných lidí nedovede, protože je přesvědčena, že náboženství je prostě názor, teorie, přesvědčení. Nemají to jen ze své hlavy: velká část moderní křesťanské apologetiky si to myslela také a mnozí "obráníci"

Jan Sokol (1936) historik, filozof, politik. Během komunismu byl aktivní v různých neformálních občanských aktivitách, mj. signatář Charty 77, do politiky výrazněji vstoupil v červnu 1990, kdy byl za OF zvolen poslancem do tehdejšího Federálního shromáždění, zastával také funkci ministra školství. Od 1991 přednášel na Filosofické fakultě UK, v současnosti je děkanem Fakulty humanitních studií UK. Autor několika knih a překladu Bible.

křesťanství to jen potvrzují. Jako kdyby v náboženství šlo o to, zda si člověk myslí, že "existuje" nějaký bůh, Nejvyšší bytost, Prozřetelnost, Transcendence. Kdyby tomu tak bylo, byla by pomoc celkem prostá: začít si to myslet. To také hodně lidí zkouší, ale jaksi to není ono. Ať si to myslí sebevíc, Godot zase nikde.

Tohle usilovné volání na Godota si jistě nezaslouží žádný posměch - totiž pokud je opravdu usilovné a neděje se jen mezi svačinou a večeří. Má jen jednu úplně zásadní vadu: zaručeně k cíli nevede. Hledá totiž na nesprávném místě, neboť náboženství jsou sice různá, žádné z nich však není jen názor a teorie, výklad světa nebo intelektuální přesvědčení. Je to něco úplně jiného, daleko prostšího a jednoduššího. Náboženství není myšlenka, nýbrž nárok, požadavek. Jenže právě proto není tak snadné je uchopit.

Klasický pozitivistický výklad o vzniku náboženství každý zná: chlupatý pračlověk v pralese, bouřka a - prásk! vedle uhodí hrom. Pračlověk se lekne a z toho strachu si vymyslí bohy: proto má Zeus v ruce blesk. Jakkoli tento výklad zachycuje náboženství někde velice na okraji, není tak docela vedle. Přehlíží jen jednu maličkost: příslušného pračlověka ten hrom nezabil. Pokud si někdy opravdu dával bohy do souvislosti s bleskem - což někteří vskutku činili - musel k nim mít přinejmenším dvojí, ambivalentní vztah: na jedné straně strachu či bázně, ale na druhé straně také hluboké vděčnosti, že to (tentokrát) přežil.

S nutným zjednodušením můžeme říci, že tyto dvě složky se v každém skutečném náboženství najdou. Ale řekli jsme, že náboženství jsou různá. V těch méně zralých převažuje strach, v těch zralejších vděčnost. Ale ne vděčnost za to, že mne nezabil blesk, nýbrž především za to, že vůbec žiji: proto je jednou z nejstarších forem náboženství uctívání předků - těch, kdo nám dali život. Vděčnost za to, že jsem se narodil, že svítí slunce, že mám třeba ženu a děti, že jsme přežili zimu, máme co jíst a je nám dobře. Proto souvisí (dobří) bohové skoro vždycky se sluncem, a jen někdy s bleskem.

O filosofii se říká, že začíná údivem: jen hloupý člověk nevidí, že svět, život a štěstí není vůbec nic samozřejmého. "Proč je vůbec něco a ne nic", tak zní ta nejstarší filosofická otázka. Náboženství je méně teoretické, zato o trochu hlubší: neptá se proč, ale uvědomuje si, že všechno to, na čem nám v životě nejvíc záleží, nám jaksi samo padá do klína. Život, zdraví, štěstí, rodinu, přátele - to všechno si nemůžeme koupit ani nijak zasloužit, nýbrž dostáváme to jako "dar". A kdo není úplný barbar, ví, že za dar je třeba aspoň poděkovat, dát najevo, že jsem si ho všiml. Jistě také proto, abych o něj nepřišel, ale nejenom proto.

Ve svém vlastním jádře je tedy náboženství snaha dát nějak najevo, že zázrak světa a života nepokládám za samozřejmost. Že vím, že jsem ho dostal bez valného přičinění, že o něj musím nějak pečovat a být za něj vděčný. Vděčný komu? To je otázka složitější a z hlediska náboženského člověka spíše druhotná: monoteistická náboženství říkají, že Bohu. To první a nejdůležitější se dá vyjádřit čtyřmi velice nmoderními, náboženskými slovy: zázrak, dar, vděčnost a péče.

Řekli jsme, že v nezralém, nedospělém náboženství převládá strach. Takovému náboženství dala těžkou ránu věda: bojíš se hromu? Postav si hromosvod a máš vystaráno. Žádných bohů se už bát nemusíš - a žádné už taky nepotřebuješ. Novověká ztráta náboženství v Evropě svědčí o tom, že tu náboženství příliš zralé nebylo. Objev slunečních skvrn a hromosvodu je skoro vyřídily. A v prvním nadšení si nikdo ani nevšiml, že se ztratila i ta druhá, zralejší stránka. Že novověký člověk v jistém smyslu upadl hluboko pod úroveň svých srstnatých předků, protože přestal vnímat, že život je zázrak a dar. Stával se pro něj něčím stále bezpečnějším, pohodlnějším - a samozřejmějším. V obdobích míru a prosperity se nám dokonce zdá, že na něj máme "právo". Že můžeme a máme chtít víc a víc, a někdo by nám to měl dát. Když něco chybí, znamená to, že nám to někdo zlovolně upřel nebo dokonce ukradl.

Ztráta náboženství, "smrt Boha", znamená tedy v první řadě, že si neumíme vážit toho, co máme - co jsme dostali a dostáváme, řekne náboženský člověk. Příčinila se o ni i evropská náboženství sama. Ta totiž ve své závratné historii dostala další, ještě neuvěřitelnější dary: židovské Zjevení, Zákon, a křesťanské Vtělení či Vykoupení. Soustředila se na ně tak, že se jednak zapletla do vážných sporů o jejich přesnou povahu, jednak zatlačila do pozadí vděčnost za Stvoření, tento jednoduchý základ každého náboženství - až na něj skoro zapomněla. Jenom když přežijeme nějakou těžkou katastrofu, dovedeme se snad chvíli radovat z toho, že jsme naživu, že svítí slunce nebo že máme děti. Za měsíc, za rok je to pryč.

Těm, kdo hledají útěchu v beznaději nebo v neštěstí, ji náboženství může poskytnout. Jeho odpověď je však dosti tvrdá: i tomu nejubožejšímu připomene, co všechno už dostal. Těm, kdo tuto odpověď přijmou a žijí podle toho, může dát ještě jednu důležitou věc: smysl nebo naději. Ale jen pokud pochopili, že náboženství od nich také něco chce - například aby milovali své bližní jako sebe samy. Náboženský postoj ke světu je vzácný a cenný: díky němu mohly kdysi vzniknout lidské společnosti, instituce a nakonec i státy. Proto se ho ovšem dá také zneužít a jedním z důvodů evropské ztráty Boha je i to, že ho zde - na rozdíl od Severní Ameriky - právě státy hojně zneužívaly.

Věřícímu čtenáři bych se nakonec možná měl ještě omluvit, pokud ho tento výklad něčím urazil. Ke skutečným tajemstvím Zjevení a Vykoupení jsme se vůbec nedostali - na to pár řádek nestačí. Ale kdo si pozorně přečte evangelia, najde tam něco velice podobného: chválu chudých a varování před bohatstvím, před zajištěnou existencí, které nás činí slepými k tomu, co dostáváme. Chválu malých dětí i podobností o tom, jak roste obilí nebo květy na louce. Kdo tohle všechno přestal vidět, těžko se může setkat s Bohem. A Godota ovšem volá marně.

"Nebojte se!"

Timothy Garton Ash

Brežněv, Carter, Teng Siao-pching, Callahan, Schmidt... Kde je jim všem konec? V říjnu 1978, kdy se z vatikánské svatopetrské baziliky vynořil téměř neznámý polský kardinál, který se právě stal papežem, a uchvátil nás poselstvím, v němž nás nabádal, ať zvedneme hlavu a přestaneme se bát, to byli politikové, kteří rozhodovali o osudu světa. Od té doby uplynulo dvacet let a dnes už dávno odpočívají na penzi či na věčnosti, avšak "služebník sluhů Božích" je tu s námi stále, neúnavně cestuje po celém světě a dál šíří své naléhavé poselství veškerému člověčenstvu.

Je mu už osmasedmdesát, chodí sehnutý a trápí ho chatrné zdraví. Na robustní konstituci sportovce se těžce podepsala Parkinsonova choroba, vážné vnitřní zranění, které mu v roce 1981 přivodil atentátník, a dvacet let ustavičné práce. Dříve vydržel jezdit dlouhé hodiny na lyžích, teď se o své staré lyžařské hole opírá už jen při chůzi, když se vydá na krátkou procházku. Míval jasný, zvučný hlas velkého herce a dikci, kterou sám John Gielgud označil za dokonalou, dnes bohužel mluví a vyslovuje jen s obtížemi. Z jeho širokého úsměvu zářila vřelost stejně silná jako z tváře jeho "slovanského bratra" Michaila Gorbačova, dnes má polovinu obličeje ochrnutou a levá ruka se mu nekontrolovatelně třese.

Když však pozvedne paže a otevřenými dlaněmi nás opakovaně vyzývá, abychom mu popřáli sluchu, když k půl milionu svých bližních hovoří tak, jakoby s každým promlouval o samotě, není snad nikoho, kdo by necítil, že tenhle člověk celý v bílém je pořád nadán kouzelnou mocí. Jak je silná, jsem poznal v komunistickém Polsku, kde jediným zvednutím rukou dokázal zaplašit i strach z Brežněva a všech jeho divizí. Mocné tohoto světa kárá dodnes a pranic mu nezáleží, je-li to Pavel nebo Šavel, takže svůj díl dostává Castro i Clinton, a útěchu chudým, slabým, nemocným a utlačovaným poskytuje také všem bez rozdílu.

Čtenář by z tohoto chvalozpěvu mohl nabýt dojmu, že jsem katolík a papeže zbožňuji stejně jako fanyňka svůj popový idol. Tak to ale není. Kdybych totiž byl

Timothy Garton Ash (1955) historik a publicista. Studoval moderní historii mj. na univerzitě v Oxfordu a na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Oblastí jeho zájmu jsou především středoevropské dějiny po r. 1945. V současnosti působí jako ředitel Centra Evropských studií v Oxfordu a jako profesor na Hoover Institutu. Timothy Garton Ash je českým čtenářům znám především jako autor "Roku zázraků" (1990), nejnovějším česky vydaným titulem jsou pak "Dějiny přítomnosti" (2003). V současnosti T.G. Ashovi vyšla kniha "Free World: Why A Crisis Of The West Reveals The Opportunity Of Our Time", česká verze není prozatím k dispozici.

katolík, asi bych o něm tak nadšeně nemluvil, protože nejostřeji ho kritizují právě jeho ovečky. Debaty o tom, že papežský stolec znovu povýšil na vladařský trůn a zadusil vnitrocírkevní diskusi, nechávám však na nich. Jakožto liberálové a agnostikové (byť s kořeny vyrůstajícími z živné prsti křesťanství) mi nejde o stav církve, ale o stav tohoto světa. A proto také tvrdím, že jeho největší vůdčí osobností je Jan Pavel II.

Neříkám to jenom kvůli té zkušenosti z Polska, i když svou roli samozřejmě hraje, ani proto, že jsem ve společnosti několika málo dalších lidí měl možnost poznat sílu jeho osobnosti z bezprostřední blízkosti, což je rovněž zážitek, na který do smrti nezapomenu. Za uplynulých dvacet let jsem hovořil s vícero nezapomenutelnými lidmi, ať už je to Michail Gorbačov, Helmut Kohl, Václav Havel, Lech Wałęsa či Margaret Thatcherová, kteří si také plně zaslouží, aby je svět považoval za "velké"; avšak takovou vnitřní sílu, zásadovost, vřelost a dobrotu jako Karol Wojtyła v sobě nemá žádný.

A své tvrzení jsem schopen doložit výhradně jeho "světským" působením. Oslovit tak pozitivně a tak účinně tolik lidí na světě jako on zatím žádný jiný "veřejný" činitel nedokázal. A jaké že jeho poselství je? Když usedl na svatopetrský stolec, měl ho už promyšlené, zformulované a připravené, takže mu stačilo ho jen rychle rukou sepsat jako svou první encykliku, nazvanou *Redemptor hominis* (Vykupitel světa). Potíž je trochu v tom, že způsob, kterým tento myslitel, básník, dramatik a duchovní pastýř píše a ve kterém se snoubí tomismus (filosofie vycházející z učení Tomáše Akvinského), fenomenologie i polský mariánský mysticismus, je tak hutný a složitý, že jistý americký filosof po přečtení jeho knihy *Člověk a čin* poznamenal: "Až do samého konce jsem tak úplně nepochopil, co chce vlastně říct." Přitom v soukromých rozhovorech i proslovech, jimiž se na svých cestách obrací k nejširší veřejnosti, dovede papež své myšlenky vyjádřit s obdivuhodnou prostotou.

Obecně a také mylně se mu přisuzuje, že hledí na svět pohledem Poláka. Přirozeně, Polák je až do morku kostí. Jednak to sám otevřeně přiznává a kromě toho se na něj stačí podívat, jak před klášterem v Čenstochové oslovuje Bohorodičku coby "královnu polskou". (I to je ale zážitek nadmíru působivý, protože se k ní obrací jako syn k milované matce. Tu svou ztratil, když mu bylo osm.) Já sám jsem z něj ale získal zcela jiný dojem. Když jsem s ním jednou ve společnosti několika jeho krajanů večerel, sice s nimi polsky probíral polské problémy, ale přesto se na ně díval prizmatem všelidské zkušenosti, víry a naděje.

Další obvyklou chybou je hodnotit jeho názory prostřednictvím konvenčních politických kategorií pravice a levice. Na Západě ho mnoho lidí považuje za zakukleného reakcionáře, podle názoru Michaila Gorbačova ale stojí na levici. On sám vždycky ostře odsuzoval jak kapitalismus, tak komunismus. Jak upozorňuje v encyklice *Sollicitudo rei socialis* (O starosti církve o sociální otázky), církevní učení

není nějaká "třetí cesta" mezi liberálním kapitalismem a marxistickým kolektivismem (snad si to Tony Blair s Billem Clintonem zapíšu za uši), ale tvoří kategorii zcela svébytnou. Jeho náplní také není ideologie, nýbrž teologie. Když v roce 1979 letěl Jan Pavel II. na svou první slavnou návštěvu Polska, řekl v letadle novinářům, že rozdíl mezi komunismem a kapitalismem je pouze vnější. "Důležité je to, co máme uvnitř, a v tomto ohledu jsme všichni stejní," prohlásil.

Vzhledem ke svému přesvědčení o přítomnosti Boha i Ježíše Krista na tomto světě hlásá křesťanskou víru, ale vyjádříme-li jeho poselství slovníkem světské politiky, stává se z něj požadavek, jež jménem těch "dole" vznáší na všemocné, kteří určují běh politiky, hospodářství a kultury, a zároveň na všechny dohromady apeluje jako na individuální příslušníky lidského rodu. Stále hovoří o "člověčenství" (daném podle katolické věrouky jednotou těla, rozumu a duše). Každý, ať už je to dítě z nejhudší čtvrti Mexico City či největší boháč z New Yorku, je zcela jedinečná bytost, kterou nelze zbavit ani její lidské důstojnosti, ani jejích lidských práv. Bojovnost, se kterou to zdůrazňuje a na kterou jsme zvyklí u revolučních dědiců osvícenské tradice, byla ve své době u církevního činitele něčím zcela převratným. A své evangelium lidských práv káže všem bez rozdílu; k jejich respektování vyzval jak Fidela Castra, tak paraguayského diktátora generála Stroessnera.

Staví se za všechny chudé tohoto světa. "Teologii osvobození" sice odsuzuje, ale ve svém latinskoamerickém homiliáři přisuzuje vinu za jejich bedný osud společenskému systému a dělá to slovy stejně ostrými, jaká používají tamní kazatelé sociálně osvobozené věrouky. Slyší-li jeho volání po "sociální spravedlnosti" neoliberální vyznavač zásad svobodného trhu, musí si připadat jako nahý v trní. Mezi základní principy svého osobitého pojetí lidské důstojnosti totiž počítá i právo na práci, takže mnohokrát odsoudil zlo nezaměstnanosti, jež bují v kapitalismu, ale zároveň horoval i proti nesmyslné "práci pro práci", která je spjatá s existencí centrálně řízeného hospodářství.

K dalším z jeho věčných témat patří otázky tolerance a vzájemného porozumění mezi národy a příslušníky odlišné víry. V Polsku, kde před druhou světovou válkou vyrůstal, měl mnoho židovských spolužáků i kamarádů a velice se zasazuje o usmíření křesťanů a Židů. Ačkoli někteří vedoucí představitelé židovstva by byli rádi, kdyby v přiznání historické odpovědnosti katolické církve za vznik antisemitismu šel ještě dál, vykonal v tomto ohledu nesrovnatelně víc než kterýkoli z jeho předchůdců. Smírnou ruku podává i islámu. Při návštěvě Záhřebu vyzval chorvatské katolíky, aby respektovali skutečnost, že Balkán je také domovem mnoha muslimů. Má-li harvardský politolog Samuel Huntington pravdu (což si já osobně nemyslím), že příští velký celosvětový konflikt bude "střetem civilizací", tento papež za něj rozhodně žádnou vinu neponese.

Hlásá mír, a to za všech okolností. Ozbrojený odpor odmítal i v dobách, kdy Polsko okupovali nacisté. "Jedinou účinnou zbraní je modlitba," řekl tehdy jedno-

mu ze svých přátel. "Už nikdy Hirošima! Už nikdy Osvětim!" volal na návštěvě v Japonsku. V Irsku vyzval IRA, aby se zřekla násilí. "Jinak zničíte zem, o níž prohlašujete, že ji milujete, a pošlapete ideály, jež podle svého tvrzení vyznáváte a ctíte." Při cestě do Británie kritizoval válku o Falklandské ostrovy. Vyslovil se také proti válce v Perském zálivu. Zastává názor, že každý má právo na spravedlnost a nezávislost, bojovat za ně smí ale pouze nenásilnými prostředky. To kladl na srdce i Polákům v roce 1983, když se předtím generál Jaruzelski rozhodl rozdrtit jejich naděje pásy tanků. "Zlo nelze porazit jinak než dobrem."

Opakoval to znovu a znovu, na každé z těch čtyřiaosmdesáti cest, na něž se dosud vydal a na kterých procestoval celý svět od Argentiny až po Yamoussoukro. A nejen to, umí posluchače strhnout stejně jako herec, jímž se ostatně kdysi málem stal. Kromě toho má podobně jako princezna Diana výjimečnou schopnost projevit velké citové pohnutí drobným, střízlivým gestem. Když zlehka obejmě postižené dítě či mírně sklopí hlavu, aby pietně vzpomněl obětí nějakých nevyslovitelných hrůz, vrčení kamer a cvakání fotoaparátů se ani na okamžik nezastaví. I ti nejmocnější tohoto světa se před ním chvějí strachem. Doslova a do písmene to platí o generálu Jaruzelském, jemuž se před setkáním s ním roku 1983 zcela viditelně rozklepala kolena. "Ale jenom ze začátku," říká shovívavě Jan Pavel II.

To je všechno moc hezké, můžete namítnout, ale je to k něčemu dobré? U papeže se na takovou otázku odpovídá hůř než u běžného politika. Lze vůbec změřit účinek nepatrné změny v milionech lidských srdcí? Jeho dávný přítel, páter Józef Tischner, jednou řekl, že když vznikla Solidarita, bylo to, "jako kdyby se v tmavém lese začal probouzet nový den". Probouzející se svědomí však obvykle není vidět. V politice je největší zásluhou papeže nepochybně jeho lví podíl na pádu komunismu. To ostatně přiznává i Gorbačov. "Nebýt papeže, nic z toho, co se ve východní Evropě odehrálo, by nikdy nepřišlo," prohlásil. A já mám chuť dodat, že by nepřišel ani on. Důvody tohoto tvrzení lze časově rozdělit do dvou fází. Za první bez papeže by nevznikla Solidarita. Právě díky papežově pouti do rodné země dokázali Poláci překonat bariéru strachu a probudit v sobě lidskou solidaritu, z níž pak vyrostlo i politické hnutí. To bylo daleko důležitější než "tajná aliance" mezi Vatikánem a CIA, o níž tak bájí jeho životopisec Carl Bernstein.

A za druhé bez Solidarity by nebyl ani Gorbačov. Tím samozřejmě nemám na mysli, že by se nestal nejvyšším sovětským představitelem. Chci říct, že kdyby mu Solidarita navzdory tankům generála Jaruzelského ustavičně nepřipomínala, že je čas, aby Sovětský svaz přestal řešit věci postaru, nikdy by s revizí sovětské politiky vůči východní Evropě nezačal. A když ustoupil o centimetr, postoupili Poláci o celý kilometr. Všechno je to souvislý řetězec příčin a následků, který začal v roce 1979 dosednutím Karola Wojtyły na papežský stolec a skončil pádem komunismu v roce 1989.

Představuje-li to zcela nepochybně jeho nejpozitivnější přínos dějinám, úplně opačně lze charakterizovat jeho odmítání jakékoli formy umělé ochrany proti počtí. Ale i v tom zastává zcela neochvějné stanovisko už od mládí, kdy jako kněz hloubal o lásce, manželství a sexualitě. V roce 1968 osobním vystoupením podpořil Pavla VI., jenž pak ve své neblahé encyklice *Humanae vitae* (O lidském životě) zavrhl hormonální antikoncepci, a když mu to jeden z jeho přátel vytkl, namítl: "Jestliže celý život něco hlásám, nemůžu přece začít najednou říkat pravý opak." Smutné je pouze to, že tímto neochvějným postojem působí jen spoustu zbytečného trápení, protože chudé ženy z rozvojových zemí, jimž k ochraně proti nechtěnému početí chybějí jak peníze, tak osvěta, přivádějí na svět děti, které jsou odsouzeny žít v bídě a utrpení. Ano, přesně v takových podmínkách, jež tak rozhorleně a s takovou lítostí odsuzuje.

Zatímco v průběhu osmdesátých let se zaměřil na boj proti komunismu, v letech devadesátých útočí proti zlu ničím nekontrolovaného kapitalismu. Naléhavě a daleko důrazněji než kterákoli z údajně levicových stran, jež jsou dnes ve valné části Evropy opět u moci, nám neúnavně, znovu a znovu připomíná, že bohatí vykořisťují chudé a Sever vysává Jih. Tvrdí, že jsme svůj život zasvětili snaze "mít", proto se nesnažíme "být". Varuje nás, že svým konzumním způsobem života se dobrovolně "necháváme spoutat tenaty falešného a povrchního uspokojení". Hněvivě brojí proti svobodě pokleslé v pouhou bezuzdnost, proti pohlavní nevázanosti, drogám, relativistickému a postmodernistickému myšlení. Většina z nás jeho varovných slov nedbá, včetně jeho krajanů v rodném Polsku. Můžeme ale odpovědně říct, že jeho soudy o našem světě, svobodnějším než kdykoli v minulosti, nejsou pravdivé?

Když jsem tento esej psal, měl jsem před sebou útlou knížečku, miniaturní výbor z jeho myšlenek, nazvaný *Úkoly pro třetí tisíciletí*. Kdo jiný než papež by si mohl dovolit takový titul? Mnohé z úkolů, o nichž hovoří, mi příliš neříkají, protože stejně jako převážná část lidstva ani já už dnes nevěřím. Ty zbývající však postihl obdivuhodně, naprosto přesně a pravdivě. Pro svět příštích dvaceti let (o tisíci si mluvit netroufám) mají skutečně zásadní význam. Je možné, že se nám nebude chtít se těmito úkoly zabývat, ale určitě nikdo z nás nepřijde s naléhavějšími.

otištěno: T.G. Ash, *Dějiny přítomnosti*, Paseka, Praha 2003, str. 276 - 280

Pilíře křesťanské demokracie

Roger Scruton

V mé vlasti žádnou křesťansko-demokratickou stranu nemáme, protože na voličstvo pravého středu má monopol konzervativní strana. Navíc má konzervativní strana dějiny a identitu, jež ji odlišují od všech ostatních stran v Evropě. Je svou povahou bytostně anglická - ne skotská, ne waleská, ale anglická, takže má v keltských oblastech jen nepatrnou skupinu přívrženců. Je to nejstarší fungující politická strana v Evropě - mnohem starší, než komunistická strana nebo kterákoli ze socialistických stran - a je také nejúspěšnější. Bývá poražena, ale nikdy na dlouho. A je významná také tím, že nikdo nedokáže přesně říci, jaké postoje zastává - nedokážou to ani sami její vůdci. My všichni samozřejmě víme, co zastává, ale nedokážeme to vyjádřit. Význam konzervativní strany leží hlouběji, pod rovinou slov. Konzervativní strana se určitým způsobem váže k národu - ale jak přesně? Vždyť my ani nedokážeme říci, jaký národ vlastně tvoříme. Zahrnuje tento národ Angličany? Nebo všechny Brity? Celou říši? Nebo jen Spojené království? Konzervativní strana také určitým způsobem souvisí s monarchií, a obdobně s anglikánskou církví - ale jak? Zkuste se zeptat - a dostanete jen nejisté odpovědi. Řeklo by se, že konzervativní strana favorizuje svobodnou ekonomiku - alespoň Margaret Thatcherová si to myslela. Ale nejsilnějšími kritiky svobodné ekonomiky byli rovněž členové konzervativní strany. Konzervativní strana klade velký důraz na boj se zločinností a na obranu. Ale je daleko méně zřetelná v otázkách vzdělávání a sociální politiky. S jistotou můžeme říci, jaká tato strana není: není ideologická, není socialistická, není etatistická, není ateistická, není militantní a nemá ráda radikální změny - respektive vůbec nemá ráda změny, pokud nejsou opravdu nutné.

Za tím vším stojí určitá filosofie a tuto filosofii jsem se vždy snažil ve svých spisech vysvětlit. Ale není to filosofie, kterou by dokázal formulovat běžný konzervativní volič nebo politik. Pro většinu z nich je totiž filozofie nesmysl a právě proto se nazývají konzervativci. Oni chtějí věci uchovávat - a přemýšlení je rušivé.

Roger Scruton (1944) britský filozof, spisovatel, novinář. Hostoval na mnoha univerzitách po celém světě a v současnosti působí jako profesor filozofie na Birkbeck College v Londýně. Je považován za jednoho ze současných nejvýznamnějších konzervativních myslitelů, publikoval více než 20 knih a nepřeborné množství esejů, vydává *Salisbury Review*. Do češtiny byly z jeho knih přeloženy např. *Smysl konzervatismu* (1993), *Slovník politického myšlení* (1999), či *Krátké dějiny novověké filozofie* (1999). R. Scruton často navštěvuje Českou republiku, byl oceněn prezidentem Havlem za pomoc a podporu českým intelektuálům v dobách komunismu.

O tom svědčí celé naše století. Čím více lidí přemýšlí o politice, tím horší ta politika je. A čím více politici inklinují k filozofickým systémům, tím větší chaos a destrukce dopadá na hlavy běžných občanů. **V tom je paradox konzervativismu. Je to politika pro rozumné lidi, ale rozumující politici se do ní nehodí.**

Snad nejlépe to pochopíme na příkladu přátelství. Rozumní lidé žijí v přátelství s druhými lidmi. Ale před rozumováním přátelství neobstojí. Naopak: racionální kalkulace je překážkou přátelství. Konzervativní politika je pokusem udržet přátelské vztahy, které vážou lidi uvnitř určitého společenství. Jejím úhlavním nepřitelem jsou dnes politické systémy, které se pokoušejí získat lidi pro určitý cíl. Tím cílem může být komunistická budoucnost, tisíciletá říše, sociální spravedlnost, rovnost. Jakmile se kterýkoli z těchto cílů zmocní politiky, zaútočí na přátelství a důvěru mezi lidmi. Buď se občan kolektivního úsilí zúčastní - a pak se stává poslušným vojákem v řadě. Nebo se ho nezúčastní, a v tom případě se stává vnitřním nepřitelem, zrádcem národa nebo "naší věci". Semeno podezření bylo zaseto.

Touha po "politice cílů" leží velmi hluboko v duši moderního člověka. Má totiž náboženské kořeny. Moderní svět vytvořili intelektuálové - tedy lidé, kteří mají kněžské povolání, ale nemají víru. Intelektuál je kněz bez víry, a proto musí pro své přání - starat se o své bližní - nalézt náhradní náboženství. **Komunismus a socialismus jsou náhradní náboženství: fašismus také.** Intelektuál přijímá tyto systémy, aby utvrdil svou moc - moc myšlenek nad realitou. Socialismus i fašismus navrhuje vrcholný politický cíl a tak nabízí intelektuální odpověď na každou praktickou otázku. Socialismus i fašismus poskytují intelektuálovi důvod, aby se zmocnil politické moci, a mění lid v armádu podléhající branné povinnosti. Je to skutečně velmi zvláštní stav mysli - ten exaltovaný, nadšenecký stav, který nacházíme u Lenina, u Mussoliniho, u Hitlera a u Mao Ce Tunga. Masaryk před podobným stavem mysli varoval, ale bylo už pozdě: právě tento stav mysli zapříčinil druhou světovou válku a sám ji přežil, takže podněcoval i československé komunisty, když se po této válce drali k moci.

Možná si myslíte, že tohle všechno leží už daleko v minulosti. Velké intelektuální systémy povadly. I socialismus je mrtev - protože socialismus byl především intelektuální idea a dnes jí už žádný intelektuál nevěří. Labour Party u nás vyhrála poslední volby zčásti také proto, že přestala být socialistická a rozhodla se vypadat natolik konzervativně, nakolik jí to členstvo dovolí. **Slova "levicový" a "pravicový" už neznamenají konkrétní, definovanou politiku. Namísto ideologií a cílů dnes máme jen jakýsi cynický pragmatismus, který se omylem pokládá za chytrost.**

Ale i tato nová situace představuje problém, zvláště tady ve Střední Evropě, kde zjednodušující síla ideologie tak změnila tvář politiky. Strany už nepředstavují ideologie nebo neměnné cíle: reprezentují zájmy a konflikty zájmů. Zhruba řečeno: jakákoli strana se může dostat k moci jen tak, že dosáhne aliance, spojenectví zájmů. Aliance předpokládá různost: to je pro konzervativní stranu zvláště závažné.

Konzervativní strana je věrohodná proto, že se nesnaží vnutit lidem změnu života. Nečiní lidem násilí a nevnucuje jim cíle, které si sami ne zvolili: nechce narušit společenskou a politickou stabilitu. Je věrohodná proto, že představuje tu nejmenší možnou hrozbu normálním lidským zájmům.

Ale v post-ideologické situaci lidé nevědí, která strana bude chránit jejich zájmy nejlépe. Nastal tedy čas, aby každá strana získala zřetelnou identitu. Identitu získá- te samozřejmě přes noc - pokud se definujete v ideologických pojmech. Ale právě smrt ideologie nás staví před skutečný problém.

Křesťanská demokracie se stala v Evropě významnou silou po druhé světové válce, a to především v Itálii a v Německu, kde nabídla lidem bezpečné útočiště před ideologickou politikou, jež předtím zničila jejich země. Tato politika spočívá na dvou pilířích, jež jsou obsaženy v jejím jménu: na pilíři demokracie a na pilíři křesťanství. Všichni víme, co v tomto kontextu znamená "demokracie": demokratická strana je ta, která uznává, že nemůže být u moci, když ji lidé ne zvolili. Uznává možnost opozice, možnost, že opozice zvítězí, a zavazuje se odevzdat moc, pokud se tak stane. Komunistická strana neuznávala ani jednu z těchto věcí: i socialistické strany s tím mají potíže. Je-li totiž strana založena na ideologii, pak věří, že má na moc právo, a že lidé, kteří s ní nesouhlasí, se mýlí a je třeba je opravit. Sociální demokraté v minulosti přijali ideologický program socialismu, ale přijali také právo lidí odmítnout ho: jak ukazuje historie, je to nelehká pozice, a je to také jeden z důvodů, proč se sociální demokracie dnes co možná nejdále vzdaluje socialistické myšlenky.

Ale jak je to s tím druhým pilířem? Jakou sílu má slovo "křesťanský" v názvu "křesťanská demokracie"? Jak se například vztahuje křesťanský demokrat k sociálnímu demokratovi? **Je křesťansko-demokratická strana prostě další ideologická strana, která se snaží ukládat křesťanské cíle a hodnoty - křesťanský způsob života - lidem, kteří se mu staví na odpor? Je-li tomu tak, pak v moderním světě pravděpodobně nevyhraje volby.**

Tady bychom se měli snažit pochopit, co křesťanství skutečně znamená v politické sféře. Všichni známe Ježíšův výrok o daní císaři: "Dávejte císaři, co je císařovo, a co je Božího, Bohu". A tradiční interpretace tohoto podobenství je jistě správná: oblast politiky a oblast víry jsou pro křesťana rozdílné. Politika se řádně provádí tam, kde není součástí náboženství, a kde nevyžaduje náboženskou nebo ideologickou konformitu. Křesťanská opozice vůči komunismu a fašismu je součástí opozice vůči ideologické politice jako takové. Ideologické strany matou dohromady politickou a náboženskou sféru. Snaží se politickou cestou vykoupit člověka. Proto vyžadují doktrínu a ortodoxii. Křesťanský přístup znamená osvobodit politiku z doktrinární konformity, přestat se pokoušet o uskutečnění milenijních vizí a přizpůsobit politiku každodennímu, normálnímu životu. Politika tu znamená mírové soužití s vlastními sousedy, bez ohledu na jejich názory, přesvědčení a zájmy.

Jinými slovy, **právě "křesťanský" pilíř křesťanské demokracie činí křesťanské demokraty konzervativními.** Jsou to lidé, kteří si nepřejí ukládat náboženskou ortodoxii nebo změnit politiku na křížáckou výpravu. Nenechávají jediný, neměnný společenský cíl, jemuž je třeba podřídit všechny jiné cíle. Uznávají politickou sféru jako sféru vyjednávání, kompromisu a koexistence, kde je naší přední povinností uznávat práva druhých. To neznamená, že by křesťanství nehrálo v křesťansko-demokratické politice žádnou úlohu. **Křesťanské ctnosti jsou totiž pro politickou sféru velice podstatné, a křesťanská přikázání jsou i měřítkem politického jednání.** Křesťané uznávají, že máme povinnosti vůči cizím lidem, že jsme odpovědní za své jednání, a že náš každodenní život musí být utvářen v duchu spravedlnosti, pravdy a lásky k bližním. Proto křesťanství vždycky bude měřítkem politiky v těch společnostech, kde je vážnou společenskou silou. **Křesťansko-demokratická strana míří k politickému řádu, kde křesťané konají svou povinnost: ale nechce tuto povinnost ukládat druhým. Náboženské povinnosti musejí být zvoleny svobodně, a není na státu, aby je vnucoval.** Jediný stát, který je z křesťanského hlediska nepřijatelný, je takový, který činí křesťanský život natolik obtížným, že ho zvládnou pouze mučedníci.

Proto je podle mého názoru pro agnostika nebo ateistu naprosto přijatelné, aby byl křesťanským demokratem. Takový člověk si bude křesťansko-demokratickou myšlenku cenit z těchto důvodů:

1. Kvůli přesvědčení o demokratické volbě a legitimnosti opozice.
2. Kvůli oddělení politické a náboženské sféry.
3. Kvůli neideologické politice.

Kromě toho takový člověk uzná, že křesťansko-demokratická myšlenka je efektivním prostředkem proti korupci. Křesťanský demokrat nechce předepisovat lidem jedinou víru. Ale chce, aby byli odpovědní za své činy. **Z křesťanskodemokratického hlediska je nejdůležitějším atributem politika to, že plní své politické povinnosti. Jinými slovy, má být odpovědný za své činy a jednat čestně a otevřeně při plnění svého úřadu.**

Asi vám nemusím připomínat, jak důležité to je v České republice. Vstupujete dnes do období, kdy voliči už nebudou posuzovat politiky podle jejich slibů, ale podle jejich jednání. Rozšířil se pocit, že s programem reformy není něco v pořádku, a že příčinou tohoto stavu je korupce. Politické skandály jsou jen částí této skutečnosti. Je tu také obrovský právní deficit. Obyčejní lidé ztratili důvěru v instituce zákona a pořádku. Politici se jeví ve špatném světle - především svou vlastní vinou - když podvody a skryté loupeže procházejí beztrestně a stát si jich dokonce ani nevšímá.

To je patrně ten nejdůležitější politický prvek křesťanského pilíře. **Nejde o to, že by politik musel být křesťanem, ale jde o to, aby měl svědomí a zodpověd-**

nost křesťana. Právě proto byla křesťanská demokracie po válce tak úspěšná v Německu a Itálii, a právě proto nastal v Itálii kolaps křesťanské demokracie, když se ukázalo, že křesťanští demokraté, přese všechno, byli zapleteni do dalekosáhlé korupce, jež podryla politický život. **Nejdůležitějším úkolem křesťansko-demokratické strany v kterékoli zemi je předložit model otevřeného, odpovědného a neskandálního chování. Musí to být strana individuální odpovědnosti.**

Tady je důležitý rozdíl mezi křesťanskou a sociální demokracií. I když sociální demokraté také touží po odpovědné a čestné politické elitě, nemá individuální odpovědnost v jejich světonázoru tak ústřední místo, jaké má ve světonázoru křesťansko-demokratickém. **Sociální demokraté už dávno nejsou vysloveně socialističtí. Ale stále si udržují socialistické přesvědčení, že stát by měl dohlížet na lidi.** To znamená, že řadu rozhodnutí, jež ovlivňují život člověka, by za něj měli činit jiní lidé. Stát rozhoduje o důchodech, o sociálním zabezpečení, o zdravotní péči, o bydlení atd. Nejdůležitější rozhodnutí nečiní jednotlivci, ale byrokracie, která sama nenese náklady za toto rozhodnutí. Důsledkem je, že se z politického řádu vytrácí individuální odpovědnost. Individuální voliči a individuální byrokrati jsou stejnou měrou nezodpovědní za velká rozhodnutí. Veškerá odpovědnost připadá státu - této nehmotné abstrakci, kterou v poslední instanci nelze ani chválit ani obviňovat. Individuální odpovědnost je věcí zvyku a kultury. Vzniká pouze stálým dialogem a kritikou, kdy jsou lidé podrobováni kritice za to, co dělají. V socialistickém státě tento dialog zaniká v pouhé reptání. Lidé si odvykli být odpovědní a volat k odpovědnosti druhé. Všechny náklady se přenášejí na centrální fond a nikdo nenese odpovědnost za jeho plundrování.

Nechci tu naznačovat, že sociálně demokratičtí politici jsou náchylnější ke korupci než jiní: naopak, mnozí z nich jsou vzorní lidé, vedení skutečným zájmem o své bližní. Ale stálé uplatňování sociálně demokratické politiky otevírá dveře korupci: vymazává totiž návyk skládat účty. **Tam, kde lidé nemají odpovědnost za zásadní rozhodnutí, přestávají od politiků očekávat, že se budou chovat jinak. Naopak tam, kde návyk odpovědného skládání účtů přetrvává, jsou politici nuceni chovat se tak jako my ostatní.**

Právě v tomto světle bychom měli přistupovat k otázce hospodářské politiky. Debata mezi socialismem a kapitalismem je dnes věcí minulosti. Každá fungující ekonomika je prostě tržní ekonomika, a tržní ekonomika funguje jen tam, kde existuje soukromé vlastnictví. Skutečné politické otázky jsou dvě: rozsah státních zásahů do ekonomiky a povaha právního rámce. Komunisté věřili na totální státní kontrolu: následkem toho se vzdali právního rámce. Výsledkem byla soukromá ekonomika skrytá za státní fasádou státních podniků, bez jakékoli právní kontroly. Klausova vláda strhla tuto fasádu a vyvedla soukromou ekonomiku na denní světlo. Ale nezničila mafii: nezabránila jí zdědit státní majetek a neposkytla právní rámec skutečné tržní ekonomice. V této situaci budou sociální demokraté pravdě-

podobně obhajovat částečný návrat ke státní kontrole - nebo, při nejmenším, zbrzdění privatizace. Ale to podle mého názoru jen vyhróčí problém. Umožní to totiž stávajícím zájmům udržet jejich privilegia, a současně to posílí názor, že základem ekonomického života je spíše státní kontrola než individuální odpovědnost.

Za těchto okolností by po mém soudu křesťanští demokraté měli být obhájci svobodné a zprivatizované ekonomiky. Ale měli by také být obhájci vlády zákona a zvláště zákona, který nutí jednotlivce k odpovědnosti za jejich obchodní aktivity - jak trestní, tak občanské. Jsem přesvědčen, že KDU-ČSL mohla získat značné sympatie mezi vzdělanou střední třídou, kdyby ve svém hospodářském programu mluvila spíše o korupci a právním vakuu než o privatizaci. Mohla by se dokonce chopit iniciativy ve sféře hospodářské politiky, kdyby ukázala, jak lze sloučit svobodnou ekonomiku s čestným jednáním. (V hloubi věci je to samozřejmě totéž.)

A tady bychom se měli vrátit k dalšímu pilíři křesťanské demokracie: k demokratickému pilíři. Tržní ekonomika znamená prostě demokratizaci hospodářského života - vrácení hospodářských rozhodnutí lidu. Státem kontrolovaná ekonomika je taková, kde konzumenti a jejich zájmy nemají hlas. Je to ekonomika, kde jsou lidé oloupeni o svou svobodu a o právo si vybrat. Proto musí pravý demokrat v poslední inklinovat k tržní ekonomice. Právě proto jsme v tomto století tak často zažili napětí uvnitř sociální demokracie, napětí mezi státní kontrolou a individuální svobodou. V křesťanské demokracii takové napětí být nemusí, protože, jak už jsem řekl, křesťanský důraz na odpovědnost posiluje demokratický důraz na svobodu volby, a výsledkem obojího je trh.

To neznamená, že by v moderní ekonomice nebylo pro stát místo. Naopak, všichni víme, že jsou oblasti, kde dochází k "selhání trhu". A všichni uznáváme úlohu státu v regulaci obchodu prostřednictvím zákona. Ale tyto věci dnes uznávají všechny politické strany, a neměly by už být, jako před časem, předmětem diskuse. Moderní ekonomika musí být založena na svobodném trhu, musí mít opatření pro případ tržního selhání, a musí být podrobena vládě zákona, jež chrání zájmy všech účastníků.

A tento poslední rys je nejdůležitější. Křesťanství je názvem náboženství. Ale označuje také civilizaci. Úhelným kamenem této civilizace je a zůstává římský koncept práva jakožto nestranného soudce všech konfliktů. A zde, po mém soudu, by měla být osobitá platforma KDU-ČSL pro každé volby, a v tomto by měl být její příspěvek ke každé alianci. Češi, zcela instinktivně, jsou národ poslušný zákona, protože jejich předkové byli vychováni římským právem a dávali přednost právním řešením před řešeními násilnými. Jsou hluboce znepokojeni nezátížeností tohoto nového světa, do něhož je uvrhla historie. Je proto třeba je ujistit, že zločinu, výsměchu, a neodpovědnému chování se předchází a že se trestá. Musejí být bezpečni na ulicích a chráněni ve svých dlouhodobých plánech a zájmech. Krátce řečeno, potřebují právní systém, který jim dodá sebedůvěry, a který bude vhodně posilován.

Právě v této oblasti mohou křesťanští demokraté hrát důležitou roli. Mohou usilovat o právní odpovědnost a legální sankce ve všech oblastech - ať už jde o tunelování, nepoctivý obchod, nebo využívání politických výhod - které podryly důvěru lidí ve svobodnou ekonomiku. Mohou si pořádně promyslet strategii proti novým typům zločinu, zvláště proti stoupající kriminalitě mladistvých, i opatření, nezbytná k ochraně veřejnosti před adolescentními gangy. Stoupající kriminalitu u mladých lidí můžeme sledovat všude v moderním světě, a nelze jí připisovat jedinou příčinu. Nepochybně tu však hraje úlohu ztráta náboženské víry. Jakou strategii by měli křesťanští demokraté vypracovat pro tento problém? Ta nejjednodušší politika - totiž zavedení náboženské výchovy - už není schůdná. Takový kurs by nepřispěl ani image KDU-ČSL, ani její širší strategii. Ale přitažlivost křesťanské demokracie je dána jejím přímým, občanským postojem, i přesvědčením jejích voličů, že u jejích vůdců i v její politice lze vystopovat starou, trvalou myšlenku ctnosti. Voliči patrně budou očekávat od KDU-ČSL iniciativu v oblasti zločinnosti mladistvých.

Křesťansko-demokratická vzdělávací politika by měla obsahovat důležitý mravní a občanský element i důraz na trvalé hodnoty. Měla by být něčím víc než utilitářským mišmašem, který předkládají obhájci "obchodního vzdělání": měla by být něčím jiným než ideologickou indoktrinací, kterou dnes vidíme na Západě. Jak by konkrétně měla vypadat, to je třeba promyslet, a není to předmětem této přednášky. Ale zase je to oblast, kde má KDU-ČSL mravní náskok před ostatními stranami levicovými, pravicovými i středovými.

Jsem si jist, že leccos z toho, co říkám, je pro vás samozřejmost. Také jsem se dosud vyhýbal otázce, která je velmi naléhavá, totiž otázce povolební koalice. Které strany jsou přirozenými spojenci křesťanských demokratů? Nehodlám tuto otázku probírat, protože zodpovědět si ji musíte vy. Ale tak jako každý Čech, i já jsem znepokojen budoucností této země, a nerad bych opominul jakýkoli čin, který by mohl pomoci České republice v její dnešní politické krizi. Nicméně je nutné mít na zřeteli jeden bod: identita strany souvisí s její důsledností. I podpora voličů závisí na přesvědčení, že tato strana za něčím stojí, a že nemění svůj směr podle momentálního politického větru. Jsem přesvědčen, že dosavadní kurs KDU-ČSL byl správný - totiž její spojení s těmi stranami, které umožňují křesťanským demokratům dodržet jejich křesťansko-demokratickou vizi. Ať se stane cokoli, tyto dva pilíře, jež jsem popsal, musejí zůstat stát. Bez nich nezradí strana jen svůj název: ona zradí i ty, kdo ji podporovali, a kdo skládají svou naději do jejího civilizujícího vlivu.

Text přednášky pořádané pod záštitou Klubu Mediator a ve spolupráci s KDU-ČSL
v Praze dne 25. května 1998
Zvýraznění některých částí - Petr Kolář

Louis de Bonald

David J. Levy

Vikomt Louis de Bonald zemřel 23. listopadu 1840 ve věku osmdesáti šesti let. Odešel tak poslední a snad nejneústupnější z generace konzervativních myslitelů, kteří ve svých dílech reagovali na vlastní bezprostřední zkušenost s Francouzskou revolucí. Bonaldův styl je často abstraktní a zdánlivě odtažitý od běhu každodenních událostí, avšak každá věta, kterou napsal, ba dokonce samotná skutečnost, že vůbec psal, jsou poznamenány otřesem z událostí, jež následovaly po pádu Bastily v červenci 1789. Jak uvedl krátce po Bonaldově smrti Saint-Beuve: "Nelze opravdu rozumět Bonaldovi bez zvážení jeho situace v roce 1796 (rok vydání jeho první knihy *Teorie politické a náboženské moci*), situace člověka čelícího protivníkům, jejichž byl naprostým protikladem."

Bonaldovi nebylo psaní potěšením ani je nechápal jako zvolené povolání. Byla to jednoduše povinnost, vnucená mu zmatkem doby. Po celou svou dlouhou životní dráhu se cítil povinen přinášet svědectví o určité koncepci pravdy, náboženské ve svém původu, avšak politické ve svých důsledcích, pravdy, vedle níž se dění uvedená revolucí do pohybu, stejně jako ideje, jež ji - jak věřil - inspirovaly, zdály být nejhroznější blasfemií. "Francouzská revoluce" napsal - "začala vyhlášením práv člověka. Skončí jedině vyhlášením práv Boha." A přesto, na rozdíl od toho, co mohou tato slova naznačovat, Bonaldovy úvahy, stejně jako myšlení Josepha de Maistra, člověka s podobnými osudy, nejsou pouhým přepisem dogmaticky zastávané teologie. Spíše co možná nejsystematičtěji ztělesňují závěry vášnivého, ale empirického studia podstaty politické společnosti.

Louis de Bonald se narodil v Millau, v Rouergue v jihozápadní Francii 2. října 1754. Pocházel ze statkářské rodiny, která dala francouzské monarchii mnoho státních úředníků. Jako chlapec byl vzděláván v oratoriánské škole v Juilly, poté sloužil v elitním sboru královských mušketýřů. Jeho vojenská kariéra však netrvala dlouho. V roce 1776 byli mušketýři rozpuštěni a Bonald, jenž měl málo chuti k velkoměst-

David John Levy (1947 - 2003) sociolog, syn Jihoafričanů židovského původu, kteří se usadili v Londýně. Studoval na školách ve Stowe a Oxfordu, poté vyučoval sociologii na polytechnice v Middlesexu. Je autorem knih *Realismus* (český překlad Proglas, 1993) a *Politický řád* (český překlad Sociologické nakladatelství, 1993) a mnoha článků v *The Salisbury Review*, *THES*, *The World and I* a jinde (u nás publikoval řadu statí v časopise *Proglas*). Velkou část svého života strávil hojným navštěvováním východoevropských disidentů a podporou jejich podzemních struktur.

skému životu, se vrátil do svého rodného města a oženil se. O několik let později se stal starostou Millau a v tomto úřadě byl ještě v době, kdy vypukla revoluce.

Bonaldova prvotní reakce na události z roku 1789 je poněkud nejasná, víme ale, že v červenci 1790 byl zvolen do krajského shromáždění, které se scházelo v Rodez. Už za sedm měsíců však rezignoval na protest proti přijetí dekretu *Občanský status duchovenstva*, jímž bylo duchovenstvo podřízeno nové politické moci. Dalšími jeho kroky bylo opuštění Millau a emigrace do Německa, kde vstoupil do protirevoluční armády formované vévodou z Bourbonu. Od prosince roku 1792 do září 1795, v době, kdy revoluce ve Francii spěla ke svému krvavému vyvrcholení, pobýval Bonald v Heidelbergu, hodně četl a napsal svou první knihu. Ta vyšla v roce 1796 pod názvem *Teorie politické a náboženské moci občanské společnosti ve Švýcarsku*. Ne právě stručný název přesně prozrazoval obsah díla a ukazoval na systematický způsob, jímž se autor snažil přiblížit svému předmětu.

Povzbuzen nadějemi na kontrarevoluci se Bonald v roce 1797 vrátil do Francie; po neúspěchu rojalistického spiknutí se však musel skrývat. A právě v době, kdy se skrýval před republikánskými úřady, napsal několik dalších ze svých raných děl. Žádné nemohlo být publikováno, dokud nepadlo Direktorium. Jeho situace se pak zlepšila, a kdyby byl Bonald ochoten přijmout patronát Napoleona, který pravděpodobně četl a obdivoval jeho dílo, mohl na tom být ještě lépe. V roce 1806 Bonald odmítl místo redaktora znovu zavedeného *Journal de l'Émpire*, stejně jako o čtyři roky později nepřijal nabídku, aby se stal učitelem nejstaršího syna Ludvíka Bonaparta. Je pravda, že v roce 1810 Bonald akceptoval jmenování do univerzitní rady, v jejich záležitostech však hrál malou roli. Zde jsou patrné meze jeho kompromisu vůči novému zřízení.

S příchodem restaurace byla jeho loajalita monarchii odměněna. Byl zvolen do Francouzské akademie a do nově ustanoveného parlamentu jako poslanec za Aveyron. Ludvík XVIII. jej v roce 1823 povýšil do Horní sněmovny a roku 1827 Karel X. Bonalda, v té době již obecně uznávaného duchovního mistra vzedmuté vlny ultraroajalismu, jmenoval prezidentem výboru pověřeného tiskovým dozorem, do funkce, v níž se střetl s Chateaubriandem. V období restaurace napsal Bonald mnoho knih i článků pro ultrarojalistický tisk a když v roce 1830 revoluce svrhla monarchii Karla X., dalo se celkem předpokládat, že odmítne potvrdit loajalitu Ludvíku Filipovi. Po pádu legitimní dynastie rezignoval Bonald na veškeré své politické postavení a odešel na své statky, kde strávil poslední desetiletí svého života.

De Bonald byl, zdá se, člověkem strážlivým, chápaním lidská selhání, ale absolutně netolerantním k tomu, co považoval za falešnou ideu. Jeho následník ve Francouzské akademii Ancelót zachytil rys jeho charakteru v elegii, kterou pronesl po jeho smrti: "Pan de Bonald" - napsal - "byl ustavičně trýzněn naléhavou potřebou absolutní pravdy." A dále podává překvapující obraz: "Osmnácté století a pan de Bonald, to byli dva bojovníci, kteří stíhali neustále jeden druhého, měřili

své síly a utkávali se nad každým důležitým problémem." A skutečně, Bonald chápal celou svou dráhu spisovatele a politika jako boj proti tomu, co považoval za ničivý vliv myšlení 18. století.

Podle Bonalda je filosofie osvícenství hluboce zasažena celou řadou základních mylných pojmů a představ o podstatě lidské společnosti. Proti názoru, že společenská zřízení a instituce mají smluvní bázi, zakotvenou v prvotní smlouvě mezi jedinci či mezi vládci a ovládanými, zdůrazňuje Bonald přirozenou a nezbytnou povahu společenské struktury. Píše, že "díky filosofům se společnost zdá být výsledkem lidského umu; je to však přirozenost, která jí dává existenci". Příroda sama o sobě není bytím, spíše je, jak uvádí v *Du Traité de Westphalie*, "úhrnem vztahů a zákonů bytí". Myslím, že Bonaldovo dílo představuje pokus založit obranu politického a společenského řádu v zákonech stvoření jako takového, a to byl nejradikálnější pokus, jaký byl kdy učiněn. Tvrzení, že takové ukotvení odpovídá skutečnosti, není ničím novým - pojetí společenského řádu jako ontologicky zřetelné vrstvy v klenbě přirozeného řádu je ústřední tezí antické i středověké politické filosofie. Co je zde nové, je polemické ostří Bonaldových argumentů. Tradiční pohled na problémy je potvrzen, ale přeformulován a rétoricky vytříben takovým způsobem, aby vynesl na světlo neudržitelnost teorií, které formu politického řádu odvozují z lidské volby. Můžeme si vybrat, zda žijeme v řádu či nikoli, ale čím je řád nebo čím může být, je už rozhodnuto naší přirozeností a místem ve vesmíru.

Bonald tento postoj jasně zastává již na začátku své první knihy, když píše: *"Existuje pouze jediné ustavení náboženské společnosti a pouze jediné ustavení politické společnosti; tato dvě ustavení, tyto dvě společnosti vcelku, pak zakládají občanskou společnost. Ustavení každé společnosti vyplývá z přirozenosti bytostí, které ji tvoří, stejně nezbytně, jako je gravitace dána podstatou věcí. Tato dvě ustanovení jsou nutná v metafyzickém smyslu slova, to znamená, že by nemohla být jiná než jsou, aniž by byla zničena přirozenost bytostí, jež tvoří každou společnost."*

Tento styl - jasný, suchý a nekompromisní - je charakteristický a toto tvrzení je pro Bonaldovo myšlení základní.

Jelikož se myslitelům 18. století, zvláště pak Rousseauovi, nepodařilo adekvátně rozlišit mezi přirozeným řádem společnosti a jejím předpokládaným původním stavem, nemohli správně porozumět přirozené povaze institucí. Rozhodli se považovat je za výtvořiny vynalézavosti a konvence bez toho, aby uznali, že tvořivost, jež nalézá výraz v dosažení politického, institučního řádu, je především nutnou reakcí na lidskou situaci. A právě jako dohodová nebo smluvní teorie původu politické moci nabízí vhodný předpoklad pro útoky na autoritu monarchie, Bonaldův quasi-naturalismus stejně tak vytváří oporu pro její obranu: "Ustavení státní moci není ani dobrovolné, ani vynucené - je nezbytné, a tedy v souladu s přirozeností lidí ve společnosti." Společnosti směřují k tomu, aby se konstituovaly v té podobě, která je pro jejich zachování nejvhodnější. Takovou - jak Bonald věřil - byla monarchistická

forma, v níž je zajištěna nezávislost a legitimita "veřejné moci", moci, která vede, řídí a rozhoduje. Lze vysledovat paralelu mezi tímto pohledem a Hegelovou obranou monarchistického státu v Prusku. Oba myslitelé trvali na tom, že monarchie není v žádném případě původním nebo - Bonaldovými slovy - vrozeným (nativ) způsobem vlády, ale naopak takovým, v němž veřejná podstata politické autority dosahuje svého nejvyššího výrazu.

Dalším význačným tématem Bonaldova díla, které mělo vliv na pozdější sociologické myšlení, je jeho rozprava o tom, do jaké míry je člověk formován společností, do níž se narodil. Východiskem mu je naznačení rozdílu mezi strukturou života člověka a strukturou života zvířete. *"Zvíře se narodí dokonalé,"* píše, *"a pro své zachování se nemá od zvířat svého druhu čemu učit. Člověk se rodí se schopností zdokonalení a vše musí získávat od svých bližních, protože bez relativního zdokonalování se nemůže zachovat ani fyzicky, ani morálně, a jako žalud hyne, nevyroste-li -v dub, tak také dítě umírá, nevyzraje-li do dospělosti."* Bonald zde nepochybně zveličuje rozdíl mezi člověkem a zvířetem, nebo to přinejmenším vypadá, že rozlišuje způsobem, který je empiricky chybný. Kachňátko vedené svou matkou poprvé do vody, či lvíče, kterému lvice ukazuje, jak lovit, se učí základním prvkům přežití od svých rodičů. Dále pak je možno vznést námitku, že ať už může být člověk čímkoli, je také živočichem, a proto činit rozdíl mezi člověkem a zvířetem je známkou nepochopení. Na to lze s Arnoldem Gehlenem, který používá rozlišení člověk - zvíře k účelům, jež jsou cílům Bonaldovým velmi podobné, říci, že když postavíme proti sobě pojem člověk a pojem zvíře, nepopíráme ještě, že člověk je skutečně živočichem. Snažíme se pouze stanovit, co je tím, co činí člověka tak odlišným od každého jiného zvířete. Dát do protikladu "člověka" a "zvíře" znamená užít heuristickou metodu ve snaze zpřehlednit jedinečné rysy lidské formy života a především meze, v nichž je člověk podřízený a závislý na procesu kulturního utváření, jež nemá ve zbytku živočišné říši obdoby. Tak nám empiricky problematické rozlišení pomáhá objevit, kde hledat skutečnou specifickou člověka.

V tomto světle je Bonaldovo stanovisko zcela přiměřené. Zvíře je pro život vybaveno v nejlepším případě jednoduchým tréninkem v několika základních technikách. Po celý jeho život má pak instinkt mnohem větší roli v určování jeho chování, než je tomu u člověka: Dítě se musí nejen naučit chodit, musí projít pečlivě vypracovaným a spletíтым procesem socializace cestou k zralosti, která není jednoduše časová a už vůbec ne pouze fyzická, ale v prvé řadě morální a intelektuální. To, co se dítě naučí a jak jedná, odráží povahu společnosti, která je obklopuje.

Těmto otázkám věnoval Bonald samostatnou knihu *Teorie společenské výchovy* a často se k nim během svého života vracel. Pevně věřil, že vhodná výchova je klíčem ke společenské stabilitě, a z toho důvodu zastával názor, že jednou z funkcí státu je dohlížet na výchovu kohokoli, kdo je předurčen k tomu, aby hrál nějakou roli

ve veřejném životě. Pro ostatní pokládal za zcela dostatečnou domácí výchovu ve vyrovnaném rodinném prostředí s vzdělávací prací církve.

Je-li pro Bonalda a pro ostatní protirevoluční křesťanské myslitele rozlišujícím znakem člověka Bohem mu daná svoboda, nesmíme to chápat tak, že člověk má možnost libovolně měnit Bohem mu dané podmínky existence, platné pro všechny lidi bez rozdílu. Bonald ve svém pojetí podmínek lidské existence zdůrazňuje za prvé, že je to právě politická situace, v níž je život jedince závislý na fungování jistého souboru institucionálních mechanismů, a za druhé, že každá taková politická společnost musí odpovídat požadavkům obsaženým v přírodním řádu, jehož zákony zase zpětně vyjadřují vůli Božského Stvořitele. To má Bonald na mysli, když říká: "Nemůžeme mluvit o společnosti bez zřetele k člověku, ani nelze mluvit o člověku bez předpokladu Boha." Člověk je určitým druhem tvora, který žije a jedná v rámci konkrétního universa, a to má jisté lidsky formativní charakteristiky, jež člověk nevytvořil a které nemůže měnit.

Bonaldovo náboženství jej naučilo, že přes všechno tajemno obsahuje vesmír zcela soudržný řád a že tento řád je projevem vůle Stvořitele. Člověk stvořený k obrazu Božímu je taktéž bytostí přírody, protože příroda, jak ji chápe Bonald, je zkrátka jen jinak pojmenované stvoření. Když lidé použijí svých přírodou a Bohem daných schopností, umějí rozeznat obrysy tohoto univerzálního řádu a více či méně přiměřeně na něj reagovat. Jedním z aspektů jejich reakce je zformování politického a společenského řádu. Tam, kde osvícenší myslitelé viděli v tradičních formách řádu bezvýznamné sutiny minulosti, vnímal Bonald (stejně jako Burke) pracující logiku, logiku stvoření a odezvu, jež ve svých důsledcích vypovídala o měnící se míře úspěchu, s jakou se lidé snažili vyrovnat se se svým postavením. Bonald napsal: "Netvrdím, že toto je můj systém, je to však systém přirozený." A dále: "Podstata tvorů ve společnosti a vůle Boží jedno a totéž jsou, anebo jsou přinejmenším v souladu. V mých pracích jsou podstata společenských bytostí nebo společnosti, společenská vůle a dokonce i vůle Boží synonymy."

To jsou slova toho, kdo mluví s bezohledným přesvědčením člověka neotřesené a neotřesitelné víry. Nedá se moc předpokládat, že současná západní společnost, pyšníci se dosažením demokratického pluralismu, popřeje tomuto hlasu více sluchu. Americký konzervativní sociolog Robert Nisbet, kterému lze sotva vyčítat jednostrannost, upozornil na Bonaldovu obhajobu nezávislosti takových základních sociálních seskupení jako rodina a cech proti nově vzniklé horlivosti centrální vlády a tím se snažil tomuto Francouzi vystavit vysvědčení předchůdce moderního pluralismu a nepřítel vše přesahujícího státu. Jakkoli je tato poloha Bonaldova myšlení významná, představuje jen malou část díla a je pouze fragmentem vize, která je soustředěna nikoli na autonomii společenských skupin, ale na ontologickou závislost člověka na Bohem zajištěném řádu tvoření.

Bonald se netajil tím, že psal spíše kvůli svému smyslu pro povinnost než ze záliby, a od té doby, co se na tuto dráhu vydal, plynul z jeho pera nepřetržitý proud děl - od filosofických pojednání po novinové články. Dokonce i ve své době byl více vlivným než populárním spisovatelem. Byl obdivován pro svoji dialektickou rigoróznost a ne pro staromódně střizlivý literární styl. Jeho vášeň pro systematizaci a jeho touha co nejvíce přizpůsobit svá tvrzení modelu geometrického důkazu mohou být tam, kde se mu to nejlépe podaří, rétoricky účinné - například v *Konstitutivním principu společnosti*, což měla být předmluva k *Teorii moci*, ale některá z jeho pozdějších děl jsou skutečně příliš komplikovaná. Bonald si byl vědom omezení svého stylu, avšak trval na tom, že v otázkách tak důležitých, jako je sociální a politická filosofie, musí tam, kde je to nutné, jednoduchost vyjádření ustoupit pojmové přesnosti. Když uvažoval o odlišných přijetích, kterých se dostalo jeho *Primitivnímu zákonodárství* a Chátéaubriandovu velmi populárnímu *Duchu křesťanství*, trpce poznamenal: "Ordinoval jsem svůj lék v přírodním stavu, on jej podával na kostce cukru." Cítil se jako k boji připravený obhájce v ohroženém sporu, jako obránce pevnosti pravdy, obléhané silami zmatku na všech stranách, a ani jeho postavení a - domnívám se - ani jeho povaha jej nemohly přinutit k tomu, aby zmírnil či zjemnil své neúprosné sdělení.

Bonaldovo místo v politickém dění francouzské restaurace mezi léty 1815 - 1830 bylo srovnáváno s rolí chóru v řecké tragédii. Jeho úkolem bylo varovat a připomínat základní podobu pravd, jimž nelze uniknout. Je jen přirozené, že se cítil lépe s politicky nekompromisním Karlem X. než s pragmatikem Ludvíkem XVIII., o němž v roce 1817 napsal: "Nejenže mu člověk někdy musí sloužit bez nároku na odměnu, může si také být jistý, že u něj upadne do nemilosti." Ke konci svého života připisoval Bonald neúspěch prosazení restaurace liberálním prvkům; včleněným do francouzské ústavy prostřednictvím Charty, která zavedla dvoukomorový parlamentní systém podle anglického vzoru. Z hlubšího hlediska pochyboval, spolu s de Maistrem, o možnosti znovunastolení základů legitimní autority v době, která je ovlivněna fantasmagoriemi utopické ideologie a tolik zkušená v záležitostech revoluční destrukce. U Bonalda se setkáváme s naznačením pravdy, vyslovené asi o století později Thieny Maulnierem, s nemilým poznáním, že: "Politika se stává tragédií tehdy, když to, co je potřebné, není už zároveň možné."

V roce 1830 se Bonald zcela stáhl z veřejného života, ale po celých zbývajících deset let svého života i nadále vyjadřoval své názory ve své korespondenci. Neúprosný do samotného konce, pobýval ve světě, k němuž necítil náklonnost, ale lítost. Bonald nepřijal hegelovský běh světových dějin ve jménu osudu. V jeho katolické vizi laděné více augustinovsky než tomisticky se nikdy víra v absolutní dobrotu Božské prozřetelnosti nezaměňovala s imanentním osudem světa omylného lidského jednání. Základní metafyzický optimismus, plod víry, žil v jeho mysli spolu s politickým pesimismem, za který vděčil těžké zkušenosti. Po jeho smrti

vzdávali lidé, navzájem si tak odlišní jako Comte a Saint-Beuve, hold jeho vynikajícímu géniu a o půl století později měly jeho myšlenky přinést inspiraci rojalistickému oživení v *Action Francaise*, byť spíše v díle Léona de Montesquieua než Charlese Maurrasede, kterému bylo zatěžko odpustit Bonaldovi jeho preferování starověkých Germánů a Římanů před Řeky.

Dnes má Bonald málo čtenářů - jak by ostatně očekával. Přesto však, všude tam, kde lidé čelí výzvě utopických ideologií, si jeho slova zaslouhují pozornost. Bonald byl totiž hlubokomyslným vykladačem toho politického realismu, který nazýváme konzervatismem. Prubířským kamenem takového realismu není - jak se často tvrdí pragmatické přijetí čehokoli, co se může přihodit, ale informované uvědomění si mezí, jimž jsme jako svobodní, avšak koneční tvorové podřízeni. Politické krédo, které tyto meze ignoruje, může být v jistém smyslu "úspěšné", ale výsledky tohoto úspěchu se vysmějí jeho původní aspiraci. To je tak jisté, jako je jisté, že jakobínský teror udělal z revolučního prohlášení, že se dospělo do zaslíbené země lidské svobody, směšnou frašku. Bonaldův konzervatismus není konzervatismem souhlasu a adaptace, i když ten má v politice také své místo; je to konzervatismus, který ví, že i tváří v tvář zdánlivě neřešitelným tlakům historie je čas říci: "Ne." Konzervativci, kteří jsou hrdí na praktičnost svého světového názoru, potřebují takové myslitele a takové myšlení, nemají-li se stát pouhými apologety budoucnosti, již ani nezamýšleli, ani po ní netoužili.

otištěno: R. Scruton (ed.), Konzervativní myslitelé, CDK Brno, 1994
kontakt: Centrum pro demokracii a kulturu, Venhřudova 17, 614 00 Brno
www.cdkbrno.cz

Přeložila Jana Ogrocká

O době, jíž říkáme "moderní" I.

Petr Příhoda

Jinak bylo na Starém Bělidle, jinak je na velkoměstském sídlišti. Jinak v lešetínské kovárně pod jabloní, jinak v Baťově Zlíně. Tento pocit jinakosti ("bejvávalo") bývá vydáván za průvodní znak stárnutí. Vždyť už starověcí seniores si stýskali, že "dneska ti mladí jezdí na svých kolečkách příliš rychle..." Sklon ke generačnímu optickému klamu existuje. Kromě toho existuje objektivní a poměrně nedlouhý proces, který proměnil společnost k nepoznání.

Počátky modernizace

Od neolitu až donedávna se většina lidí živila zemědělstvím a nejvyšší dosažitelná rychlost byla rovna koňskému trysku. Před dvěma staletími - někde dřív, jinde později - započala transformace, která změnila tradiční společnost v moderní. Dodnes nám jde z toho hlava kolem. Na počátku byla epocha zvaná osvícenství, radikální změna myšlení i citění. Byla i kolébkou vědy a techniky.

Osvícenský odvrát člověka od *teocentrismu* k *antropocentrismu* bývá vydáván za zpupnost, bez viny však nejsou ani křesťané. Hrůzy třicetileté války, která byla chápána jako válka náboženská, zdiskreditovaly v očích mnohých samo křesťanství. V myslích elit se šířilo přesvědčení, že víra je tmářství, že zbožnost a fanatismus je totéž a že se má člověk spolehnout na svůj rozum.

Přesvědčivost nové orientace potvrzovaly i změny, jakkoli zprvu nedůsledné, jejichž humánnost je však nepopíratelná: zrušení nevolnictví, útrpného práva, náboženská tolerance, dělba státní moci a její omezení ústavou atd. Uvolnění tradičních vazeb vedlo k postupné, leč dalekosáhlé změně struktury společnosti a způsobu jejího života. Silokřivke této změny bylo víc, tou nejvýraznější byl rozvoj průmyslové velkovýroby.

Industrializace

Parní stroj, továrna, telegraf, železnice atd., tyto civilizační vymoženosti změnily životní styl euroamerické oblasti, odkud se rozšířily po celé zeměkouli.

Petr Příhoda (1939) lékař, pedagog a publicista. V r. 1962 absolvoval na lékařské fakultě v Brně, poté pracoval 30 let jako psychiatr. Po revoluci působil dva roky ve funkci poradce tehdejšího premiéra Pitharta. Nyní je vedoucím Ústavu lékařské etiky 2. LF UK. Za komunismu publikoval v samizdatu, od r. 1989 psal do Lidových novin, Fóru, Teologických textech, Perspektivách, Přítomnosti. Vydal mj. *Ztracené dějiny* (1990), *Inventura dospělosti* (2000).

Rozpínavý průmysl zplodil univerzální trh. Stále nové skupiny obyvatelstva jsou vytrhovány z ustáleného životního rytmu zemědělského roku a podřizovány *novým závislostem, před nimiž není úniku*. Můžeme tisíckrát protestovat proti průmyslové velkovýrobě a diktátu ekonomiky, nemůžeme však popřít, že bez ní bychom dnes už nepřežili.

Průmyslová revoluce proběhla v době jedné až dvou generací. Nakolik poznamenala jedinečné lidské osudy, o tom pojednává dnes již málo čtený sociální román. Vzniká "čtvrtý stav", tovární dělnictvo (posléze "zaměstnanci" vůbec), vydaný na pospas odosobňujícímu rytmu provozu průmyslového podniku, v němž rychle poztrácí zbytky náboženské víry dětství a důvěry v církve. Stane se předobrazem příští podoby společnosti, kterou označíme jako masovou. Masový člověk je pasivní a závislý. Neví, co se sebou; proto se utíká do provozu, který se mu stal návykem. Posledním ostrůvkem naděje je volný čas, ten však děsí. Proto je rychle zaplněn masovou kulturou, jejímž producentem je opět - průmysl; říká se mu "zábavní".

Nápor modernizace se děje ve znamení pozemšťanské dychtivosti, jejíž bezohlednost je křesťanství na hony vzdálena, na což poukazoval sarkasticky Karl Marx. Úloha církve té doby je předmětem kritiky i z jiných zdrojů, též autokritiky: papež Pius XI. hovořil o "skandálu 19. století", čímž mínil, že průmyslové dělnictvo se nestalo předmětem bdělé pastorační péče a bylo ponecháno na holičkách. Přitom existovala řada iniciativ katolických (Ketteler, Kolping) i evangelických (Wichern), které se snažily duchovní devastaci proletariátu předejít. Pravda, úsilí hierarchické církve se tehdy zaměřovalo více na obranu tradičních poměrů, zejména politických, např. podporou tzv. restauračních tendencí. Těžko soudit. Možná, že to byl prostě nerovný boj. Buď' jak buď', "psanci této země" vsadili na "spasitele" v podobě socialistického hnutí, jemuž později dopomohli k neblahému vítězství, byť jen na čas.

Urbanizace

Průmyslová revoluce ruší tradiční komunity a *připodobňuje společnost velké továrně*. Lidé odcházejí za obživou do měst. Ta se stávají středem dění, zatímco venkov se postupně mění v méně významnou periferii a časem se vylidňuje. Městská sídliště skýtají anonymitu, kde si lidé sice vzájemně "nevidí do talíře", kde však pomíjí morální tlak tradiční komunity. Populace větších měst si nevytváří pocit sdíleného "my", opírající se o důvěrnou vzájemnost. Na jeho místo nastupují různá davová "my", zejména "my - vykořisťování" a "my - národ".

V uniformujícím městském prostředí se nedaří extenzivní rodině, která byla skrze rozvětvené příbuzenstvo součástí přediva tradiční komunity. Nukleární rodina (tj. pouze rodiče a nedospělé děti) se stává světem pro sebe a utvrzuje se v individualistickém postoji k světu. Dovršením tohoto vývoje jsou dnešní panelová sídliště, neposkytující prostor pro hru a podnikavost. Lidská aktivita se omezuje na pracovní proces a konzum ("co si pořídíme").

Městský (urbánní) člověk, *zajatec industriálního provozu, je obklopen jen a jen lidskými výtvary, "nevidí hvězdy" a odvyká pohledu vzhůru i otázkám po smyslu své existence. K vymoženostem civilizace má blíž, odtud jeho pocit převahy nad člověkem venkovským (rurálním), třebaže je vykořenější. Venkov bude ještě nějaký čas vycházet vstříc lidské potřebě jistoty a bezpečí, neboť v jeho přehledném prostředí lze snáze vytvářet intimní atmosféru domova. Časem tuto výhodu ztratí, protože bude ubývat příležitostí k obživě. I jej si nakonec podrobí konzumní orientace, která preferuje město. To se rychle rozrůstá, chrámů v něm však nepřibývá: postačí ty z doby předmoderní. Přestěhování z venkova do města vede nezdědka ke ztrátě víry.*

Odlišnost urbánního a rurálního lidského typu je odlišností způsobu života a dodnes poznamenává vnitřní poměry v církvi: urbánní prostředí, v němž věřící tvoří řídkou diasporu, je příznivo touze po změnách, je tedy živnou půdou nejružnějších "progresismů", zatímco člověk srostlý s rurálním světem pociťuje ohroženost své identity, proto je nakloněn "konzervatismu".

Sekularizace

Slovo je odvozeno od latinského "saeculum" (lidský věk, doba, století), jehož protějškem je "aeternum" (věčnost). Sekularizace znamená *zsvětštění*, které má nejprve podobu laicizace těch oblastí života, v nichž měla církev výsadní postavení, odpovídající jejímu tradičnímu monopolu (věda, školství, některé oblasti veřejné správy atd.). Toto odcírkevnění však přeroste v odkřesťanštění a posléze v odnáboženštění.

Sekularizace je zčásti spontánním důsledkem změny způsobu života, zčásti je výsledkem uvědomělého záměru: "svobodomyšlný" duch doby vnímá církev jako relikv feudalismu, proto liberální politikové i publicisté zaujímají proticírkevní kurs; církev "vadí" nejen modernímu státu, ale i moderním ideologiím, které vstupují na místa, odkud byla vytěsněna náboženská víra. Církvi a víře se odcizuje nejprve měšťanstvo, tj. zámožné podnikatelské vrstvy a vzdělanci, posléze i dělnictvo. Toto je stav, odpovídající u nás přibližně počátku století. Eroze víry i věrnosti církvi bude pokračovat; komunistický režim pouze dokoná započaté dílo.

"Velké ideologie", které ovládnou moderní masy - především socialismus a nacionalismus -, způsobí dvě světové války a bezpočet "menších". Dostupné optimum přežívání člověka skýtá demokracie. Opírá se o sekulární humanismus, svéhlavé dítko křesťanství, z jehož depozita přejímá (a) přesvědčení o rovnosti všech, (b) intelektuální a (c) morální optimismus, tj. víru v poznatelnost skutečnosti, v rozumnost jednání, ve schopnost rozlišit dobro a zlo a v možnost svobodně se rozhodnout pro dobro, (d) koncept společného dobra a (e) velkorysost vůči menšinám. - Jakmile začnou být tyto předpoklady relativizovány, bude demokracie pozbývat půdy pod nohama.

V tradiční společnosti byla náboženská víra jednotícím poutem generací i kompasem v životním příběhu prakticky každého. Zsvětštění činí transcendenci i prostor

posvátna nepřístupnými. Filozofka Hannah Arendtová poznamenává: "Snad nic tak radikálně neodlišuje lidské masu současnosti od minulých staletí jako ztráta víry v poslední soud: ti nejhorší se přestali bát a ti nejlepší ztratili naději." Důsledkem ztráty naděje je nekompromisní požadavek, aby splnění všech přání, zkonejšení všech trápení a vyřešení všech problémů proběhlo na tomto světě. Přítomná chvíle triumfuje nad věčností. - Není-li tento postoj časovanou bombou, působí jistě jako urychlovač.

Scientizace

Prázdný prostor, který zbyl po vyhaslé víře v myslí nejprve elit, poté i širokých vrstev, zaplnila - vedle sekulárních ideologií - nikoli věda, ale "*vědecký světový názor*". Je to pozoruhodné zalíbení ve vysvětlování "vyššího" "nižším", neboť to prvé je pouhou odvozeninou druhého. Spiritualita se stává předmětem psychologie a sociologie, tu má vysvětlit biologie a biologii fyzikální chemie. Ve filozofii (a teologii) člověka je rozhodčím darwinismus a tajemství Stvoření posuzuje geologie s astronomií. Dvě generace si lámou hlavu "sporem vědy a víry", který končí obecným přijetím materialistického monismu.

Dějiny spásy se stávají jedním z mýtů, jejich místo obsadí *idea zdokonalování lidstva*, vzniklá extrapolací pokroku vědy. Nepostřehne se, že "vědecký obraz" člověka je odosobněný: člověk se stává věcí, statistickou jednotkou. Proto se daří zapomenout na hekatomby mrtvých obou světových válek, proto je nepohodlná vzpomínka na průmyslové vraždění holokaustu. - Po obětování člověka následuje obětování *přírody*: ta se stává surovinou provozu a předmětem konzumu.

Evangelizace v moderním světě

Modernizace rozbila tradiční kulturu, která byla pomůckou lidského sebezpojení, vypracovaného tisíciletími, i *oporou* víry. Onu zuřivost fundamentalismů prvního, druhého a zejména třetího světa lze chápat i jako zoufalý boj o sebezáchovu tradičního člověka. - Také křesťanství ztrácí významnou oporu. Sýčkové mluví o době "pokřesťanské". Ztrátu opory je znát především v řeči, ve *sdělování významů*.

Mluvit o tom, že je cosi jako hřích, vykoupení, že přišel kdosi jménem Ježíš Kristus - taková řeč naráží na odpor. Moderní svět totiž na křesťanství podivuhodným způsobem zanevřel. I tam, kde jsou - *snad* - uši k slyšení, zaráží *nesrozumitelnost křesťanského zvěstování*. Je to opravdu jen tím, že to neumíme? "Svět" to tvrdí - a o to víc nám to má za zlé. Proč?

Zatím ponechávám stranou *aktivní negativismus* modernity vůči křesťanství. Šmahem nám bývá vytýkána nepřesvědčivost, vyplývající z našeho pokrytectví, vůči němuž je naše okolí zvláště vnímavé. O tom však jindy. Chci si povšimnout jiné indispozice, totiž *ztráty základní důvěry* ve vstřícnost a bezelstnost toho druhého. Jako by zprostředkování zvěsti o Bohu, o Kristu, vyžadovalo bezprecedentní heroismus od toho, kdo sděluje, i od toho, kdo sdělení přijímá.

Naše reakce je nasnadě: od modernity zpět k tradici! Vytvořme ostrůvky základní důvěry, v nichž se budeme vzájemně utvrzovat ve víře! Přijde-li někdo mezi nás, budiž mu čest a chvála, ale jinak buďme ve střehu! - Tato strategie není nesmyslná, v krajní nouzi je jediná možná. Co však s výzvou "jděte a učte!"? Co s misijním posláním?

Někteří z nás to zkoušejí. Sledování pochybovačnými i podezřívavými pohledy souvěrců se snaží působit v *moderním světě jako jeho disidenti*. Jejich úsilí není marné; zdá se, že i po rozpadu tradiční kultury stojí za to vytvářet kulturu křesťanského disentu jako netradiční oporu víry, objevovat nové možnosti sdělování významů za nepříznivých podmínek, tj. *preevangelizovat*, aby pak bylo možno *evangelizovat*.

Jde to velmi obtížně. Někdy to dokonce nejde, protože se nedaří ustavit *základní důvěru*. Modernizace totiž rozbila nejen tradiční kulturu, ale i to nejpůvodnější lidské společenství, v němž tkví počátky všeho: modernizace rozbila *rodinu*. Nejprve diskvalifikovala otce, posléze i *matku*. Pokusme se sledovat toto zhoubné dílo, abychom rozuměli.

otištěno: Perspektivy 7/1998, příloha Katolického týdeníku
redakce: Katolický týdeník, Londýnská 44, 120 00 Praha 2
www.katyd.cz

O době, jíž říkáme "moderní" - II.

Krise rodiny: otec - kapitulant

Petr Příhoda

Modernizační proces je zatěžkávací zkouškou mnoha tradičních institucí a jejich způsobu fungování. Některé v krátkém čase likviduje, jiné vytěsňuje z veřejného života, a tím jim ukládá o přežití; místo nich vytváří nové. Cechovního zřízení snad netřeba příliš litovat. Zato zanikající sousedská pospolitosť je prostředím, které bude mnohým chybět.

Tátové odcházejí

Co se v průběhu těchto změn děje s rodinou? Po tisíciletí byla poměrně samostatnou hospodářskou jednotkou. Už proto byla nucena táhnout za jeden provaz. Ustavičná starost nepoprávala příliš prostoru gestům vzájemné náklonnosti, zdá se však, že to tolik nevadilo. Nyní je pojednou rodinné živobytí odkázáno na jakési neprůhledné a neosobní struktury, průmysl a trh. Už v minulém století začal hromadný odchod otců od pluhů, tkalcovských stavů a verpánků za obživou do měst, do fabrik a do úřadů. Bydliště a pracoviště otce přestalo být totéž. Řečeno stručně, modernizační proces "vysál" z rodiny otce, který přestal být její hlavou a stal se pouhým návštěvníkem.

Už nemohl být ručitelem rodinného řádu. Děti nemohly sledovat, jak pracuje, jak řeší problémy a překonává překážky, jak se raduje z úspěchu a reaguje na nezdary. Už jim nemohl být příkladem a povzbuzením a ony už nemohly přijímat jeho rady, kritiku nebo chválu, protože nebyl "při tom". Každé ráno mizel do neznáma a v lepším případě se vracel až k večeru plný nesrozumitelných dojmů a zájmů, pokud se nevytratil na dobu mnohem delší. Byl zkrátka "mimo". Rodina se tomu během jedné, dvou generací přizpůsobila. Úloha otce jakožto identifikačního vzoru tím však byla podstatně okleštěna, leckdy znemožněna. Uvázat se v otcovský úděl, věc do té doby běžná, bylo stále obtížnější, stále méně samozřejmé, ale i méně lákavé. Představa pokroku, zčásti reálná (v případě pokroku technického), zčásti však iluzorní ("pokrok duchovní"), totiž posilovala touhu "mít se lépe" a "být víc" než generace předcházející.

Také mezigenerační dialog začal váznout. Zrychlující se tempo změn životního stylu "odstavilo" nejprve generaci prarodičů. V tradiční společnosti byly jejich životní zkušenosti cenné. Děd uměl poučit vnuka, co dělat, když se splaší koně,

a bába vnučku, jak se zachovat, když si ji namlouvá kovářův Francek. Čas tyto zkušenosti zneplatnil. Dnes ani táta neumí synovi poradit, jak s počítačem či s dotíráním neznámých sekt, a má-li dospívající dcera erotické problémy, je máma bezradná.

Eroze patriarchálního řádu

Vraťme se k otci. Jeho ústupem do pozadí bylo pojednou ohroženo to, co dosud garantoval: vše "otcovské" v lidské duši i v okolním světě, potřeba osvojeného řádu a syntetizujícího pohledu především. Nedobrovolná rezignace otce na jeho tradiční postavení v rodině ohlašuje zánik patriarchálního řádu, krizi dosavadní autority a zpochybnění Boží suverenity. To vše je dnes viditelnější než před nějakými sto lety.

Už jen ti starší vzpomínají: "Platilo, co řekl táta." - Toto konstatování, kdysi samozřejmé, vnímáme dnes jako antikvitu, neboť co říkají otcové dnes, má velmi často platnost pochybnou. Důležité je, že něco prostě platilo. Mluví, který si stál za svým slovem, se vytratil - a platnosti pozbylo i slovo. To slovo, které "dělávalo muže", se mění v inflační *flatus vocis*, pouhé vanutí hlasu, potíštěný papír.

Ústup otce nebyl pro děti bezbolestný. Jejich zklamání, často nevědomé, zostřílo zejména synovskou ambivalenci vůči němu. Na zející prázdné místo - ve smyslu doslovném i přeneseném - jsou dosazovány náhražky. Nastává věk adorovaných titánů, charismatických vůdců, "otců národa", vlivných demagogů, kteří se snadno stávají diktátory; také věk velkých revolučních ideologií, zejména nacionalistických a socialistických. Jsou stavěny modly, aby byly v romantických vzpourách opět káceny a stavěny jiné. Po čase se dostaví únava, kterou pozdější výklady duchovních dějin označí jako "soumrak ideologií".

Pravděpodobně existuje souvislost mezi znevážením otce a vyprázdněním otcovství - a zpochybněním jsočnosti Boží. Kácení Božího trůnu je na pořadu dne, celé 19. století se činí, ať už ve jménu vědy, anebo svobody. "Bůh je mrtev!" - zvolá zklamaný a vzpurný pastorský syn Friedrich Nietzsche, neboť Bůh vskutku "zemřel" v jeho srdci a v srdci mnohých. Nietzschevi ho na chvíli nahradí "nadčlověk", jiným zase "Absolutno", jemuž je přisouzen mluvnický rod střední, zanedlouho je však i ono utopeno ve vševládnoucí relativitě. Též Kristus je nelítostně stažen z nebe na zem jako pouhopouhý člověk (Strauss, Renan...). Už dlouho je šturmována i církev, "bašta reakčního tmářství", jejíž hierarchická struktura se opírá o tradici patriarchální společnosti a jejíž liturgický cyklus odpovídá zemědělskému roku.

Nesnadnost dospívání

Je tu ještě jeden důležitý a velmi praktický důsledek, o němž muži slyší neradi. Pro jedince mužského pohlaví je stále obtížnější skutečně dozrát, dospět. Řečeno stručně: vzrůstá pravděpodobnost, že muž i přes svou biologickou dospělost zůsta-

ne napařad pubescentem, ne-li klukem. Tento lehkověrný nedospělec se bude jen nakrátko těšit ze svobody, kterou bude stále více zaměřovat svéhlavostí; tedy i z dobrodiní demokracie, možná jen přechodné etapy na cestě k masové společnosti, v níž se on sám změní v závislý a manipulovatelný objekt, jemuž bude chybět vnitřní kompas.

Veřejné mínění si na to časem zvykne. Dobově podmíněná morálka udělí otci dispens ve věci výchovy dětí a přisoudí mu roli pouhého živitele. Časem podlehne erozi i tato jeho úloha (nahradí ji alimentální povinnost doložitelná složenkou) a otec bude napříště pouhým zploditelem. Samotný pojem otcovství se postupně vyprázdňuje. Řekne-li se dnes "zkouška otcovství", už nepomyslíme na zkoušku životní, v níž se testuje obstání či neobstání v osudových peripetiích (což ještě doznívá ve floskuli "zkouška státníkova"), ale na biologické vyšetření krevní skupiny či struktur buněčného jádra.

Veřejnému mínění to nezalíbejme příliš, samo o sobě je faktorem neosobním. Posun obecně přijímaného hlediska nastal především proto, že si na tento stav věcí zvykli - otcové. V nastalé situaci se stává otcovská, posléze i manželská odpovědnost obtížným břemenem. Emancipační hnutí jsou zprvu mužskou záležitostí. Iniciátory jsou nejprve "dělníci perem", intelektuálové, vzápětí pak "dělníci dláttem". Všichni touží - každý po svém - po "osvobození". Protože tradiční autority ztratily věrohodnost, je každý imperativ vnímán jako tabu, které je třeba zrušit (časem dojde i na tabu sexuální); mění se struktura svědomí. Žádanou ctností je tolerance, chápána jako shovívavost. Různé listiny práv a svobod obsahují práva a svobody, nikoli povinnosti.

* * *

Kdo nejsou ochotni rezignovat na úlohu v plném smyslu otcovskou, ocitají se v beztlížném prostoru. Chybí jim nejen rukověť, směrnice, ale zejména konsensus společnosti, která už s jejich odhodláním nepočítá. Pluralita autorit, mezi nimiž lze libovolně vybírat, působí proti nim. V opozici se ocitají posléze i samy jejich děti: mezigenerační konflikt, ba odcizení se stává pravidlem. Předávání víry, "dědictví otců", musí překonávat odpor ducha doby a daří se stále hůř.

Mezitím se cosi stane i s matkou a mateřskou rolí, čímž bude ohroženo vše mateřské v lidské duši i v okolním světě. To už je jiné téma, závažnější.

otištěno: Perspektivy 8/1998, příloha Katolického týdeníku
redakce: Katolický týdeník, Londýnská 44, 120 00 Praha 2
www.katyd.cz

O době, jíž říkáme "moderní" - III.

Krize: dezerce matky

Petr Příhoda

Postupná proměna struktury a dynamiky tradiční rodiny kapitulací otce nekončí. - Úloha strážce a garanta soudržnosti rodiny zbyla matce. Ta sice mohla počítat s tím, že ji otec (= manžel) bude živit, ale už se nemohla spolehnout na to, že jí bude "krýt záda" sdílením každodenních starostí a že např. v druhém roce života dítěte začne vstupovat do procesu výchovy dětí. Matčina odpovědnost sice vzrostla, nebyla však náležitě oceněna a hlavně: podmínky osvědčování této odpovědnosti se ztížily. Časem se ukázalo, že toto břímě je neúnosné.

Revolta dcer

Tím, koho takový úděl nelákal k následování, byla dcera. Její vzpoura na sebe nenechala dlouho čekat. Přibližně od poloviny minulého století se zvolna rozbíhá proces známý jako emancipace ženy. Literatura zprvu zachycovala ojedinělé osudy žen ze zámožnějších a vzdělanějších vrstev, nezřídka tragické. Revoltujících ale přibývalo i v tzv. širokých vrstvách. V našich zemích došlo k citelnému posunu tímto směrem vlivem první světové války, kdy faktická nepřítomnost mužů usnadnila mnoha ženám uvědomit si svůj úděl.

Populární a dosti plebejský mužský výklad vydává emancipaci za vzpouru ženy proti nadvládě muže. Možná, že je na tom kousek pravdy, nevím. Tato představa je zakódována v lidském nevědomí, odtud archetyp "dívčí války" v mytologii národů. Ženská emancipace však byla spíše odmítnutím tradiční úlohy ženy v době, kdy muž na svou tradiční roli už dávno rezignoval.

Vymoženostem ženské emancipace se dostalo v moderní společnosti obecného přijetí (nespokojeny zůstávají pouze radikální feministky). Může se tedy zdát, že se podařilo najít novou rovnováhu. Má-li muž prostor pro své ambice mimo rodinu, proč by totéž nemohla mít žena? Ano, mohlo by tomu tak být, kdyby jedním z důsledků nebylo - zproblematizování mateřské role, a to v samotné mysli ženy.

Úskalí ženiny "seberealizace"

Zdárný výkon mateřské role má jednu nezbytnou podmínku: schopnost ženy milovat své dítě *nepodmíněnou* láskou. Takovou, která nevyklučuje v případě potřeby sebeoběť. Alespoň ve svém útlém věku by dítě mělo mít jistotu, že tomu tak je. by-

la schopna takového heroismu, pokud měla jistotu, že muž obstojí ve své roli. Ten jí však už tuto jistotu neposkytuje. Proto žena přestává investovat veškeru energii do péče o dítě, o jeho vyvíjející se Já. Část této energie - část stále větší - musí vynakládat na zajištění rovnováhy svého vlastního Já. Příklad: rozvedená matka věnuje značné úsilí hledání nového partnera, čemuž dává často přednost před péčí o dítě.

Znamená to, že nárokům kladeným na rodičovskou funkci vyhovovala tradiční rodina lépe než ta moderní? Říci "ano" znamená riskovat blamáž, nicméně zdá se, že je tomu tak. Jako platí o muži už po několik generací, že má stále větší potíže s přijetím nároků role otcovské, začíná platit i o ženě, že má stále větší potíže identifikovat se s úlohou matky. - Bylo by krátkozraké vidět v tom pouhou svévoli. Tak jako je údělem "moderního" muže trvalá nezralost, zůstává i "moderní" žena pubescentkou. Její odpor vůči dospělosti a mateřství je bytostný, "psychosomatický"; odtud i prudce rostoucí výskyt poruch, dříve vzácných (mimo jiné např. mentální anorexie).

Moderní muž a moderní žena jsou stále méně schopni dospělejší intimity, než je ta milenecká. To, že je tato méně náročná role vítanější než zralejší role rodičovská a že to společnost otevřeně toleruje, byť tvrdí opak, netřeba dokazovat. Celá tzv. sexuální revoluce dovršuje tento sesuv tím, že záměrně likviduje ony zábrany, které vytvořila tradiční kultura, aby učinila soužití muže a ženy pokud možno stabilním, aby jim usnadnila obstání v rodičovské úloze.

Je tu kdosi třetí

Modernizace rodiny (smíme-li tomu tak říkat), pokládána za komfort, rozvolňuje vztahy muže a ženy. Kdo na to těžce doplácí, je dítě. To je selháním matky poškozeno mnohem víc než selháním otce, protože to matčino ho zasahuje v době, kdy je na zklamání připraveno mnohem méně.

Pro rodiče, zejména pro ženu, bylo dítě vždycky zátěží (viz označení pro těhotenství v různých jazycích). Dodejme: nejen zátěží. Modernizace mění způsob jejího přijetí. Dnes je dítě stále častěji vnímáno jako pouhé břemeno, ne-li jako pohroma, která je překážkou rodičovské, dnes už i matčiny "seberealizace". Společnost, i když tvrdí opak, si na to zvyká. Když můj učitel gynekologie, starý pán, oznamoval pacientce její těhotenství, vřele jí pogrataloval. Dnes není výjimkou sdělení: "Jste těhotná. Chcete si to nechat?"

Protože žena pozbývá schopnosti nepodmíněné lásky k dítěti, přijímá je podmíněně, případně nepřijímá vůbec (ať již před jeho narozením, nebo po něm). Jako bylo otcovským selháním ohroženo vše otcovské v lidském nitru i v okolním světě, je mateřským selháním *ohroženo vše mateřské*. A opět: v hloubi duše i všude kolem. Ubývá základní důvěry i schopnosti nezištné náklonnosti a okolní svět přestává být domovem. Přibývá těch, kdo v dětství vůbec nezakusili, že jsou milováni. Představa Boha, který nekonečně miluje, se stává absurdní...

Toto manko je předáváno vždy další generaci a vzrůstá: dítě rodičů, kteří ve své úloze obstáli nedostatečně, bude mít s přijetím vlastní rodičovské role větší potíže než oni. - Svět, který není domovem, se stává nepřátelským. René Spitz, dětský psychoanalytik, prohlásil před půlstoletím: "Z dětí vychovávaných bez lásky vyrůstají dospělí jedinci plní nenávisti." - Ta může mít podobu agrese vůči sobě samému i vůči druhým, agrese nepřímé i přímé. Že jí přibývá, opět netřeba dokazovat.

Explozi drogové závislosti v tzv. vyspělých zemích lze rozumět jako touze po nenalezeném ráji, po nepoznaném pokoji (jaký lze zakusit ve spočinutí v mateřské náruči "po kojení"); touze srozumitelné, leč sebeničivé. V méně zhoubné, dokonce v banální podobě lze ji shledat v tom, čemu se už rutinně říká "konzumní způsob života".

Tato touha může ustoupit a uvolnit prostor touze po odplatě: pomstít se "jim všem", proradnému nepřátelskému světu. Dát mu najevo své pohrdání lhotejností, cynismem. Je-li nás víc, můžeme svou záští napájet generační vzpourou. Možno ještě víc: ničit, rozbíjet, ba zabíjet, třeba i "jen tak". Tato obludná nenávist zatím není příliš častá, nelze však tvrdit, že jí nepřibývá...

Modernizace "postmodernizovaná"

Modernizační proces probíhá v západní společnosti asi dvě stovky let. V posledním desetiletí jsme u nás svědky debat o "*postmoderně*", vedených snahou o postihnutí ducha dnešní doby, resp. zkušenosti, k níž dospěl současný člověk se sebou, se společností, s dějinami a se světem vůbec. Je to zkušenost plurality zkušeností; každá výpověď je podmíněna jedinečnou subjektivitou vypovídajícího, nemůže si tedy činit nárok na objektivní platnost, protože by tím degradovala výpovědi druhých. Jsou možné různé interpretace skutečnosti, různé stupnice hodnot, různé "režimy řeči" a není důvodu, proč by jeden měl být nadřazen druhému. Přijetí evangelia je rozhodnutím stejně legitimním jako přijetí čehokoli jiného. Chceme-li předejít válce všech proti všem, nezbyvá než tento stav *tolerovat*.

"Postmoderna" bývá vydávána jednou za vystupňování či radikalizaci moderny, jindy za její "manýrismus", odmocnění, dekadenci. - Domnívám se, že skepticismus, relativismus a "postmoderní" důraz na individuální svobodu, která splývá s libovůlí, je důsledkem *ztráty základní důvěry* a dovoluji si nabídnout paralelu, která si přitom nečiní nárok na úplné vysvětlení: zatímco *moderna* je epochou, kterou poznamenala eroze *otcovství*, je *postmoderna* obdobím eroze *mateřství*.

otištěno: Perspektivy 9/1998, příloha Katolického týdeníku
redakce: Katolický týdeník, Londýnská 44, 120 00 Praha 2
www.katyd.cz

Rodina? Určitě ano, ale jak?

Lenka Lacinová

O krizi rodiny se hovoří v sociálních vědách již více než století. Rozhodně to však není ojedinělý případ, kdy jsou nějaké lidské instituce, mezi něž manželství a rodina bezesporu patří, vystaveny kritickému pohledu ze strany společnosti jako celku nebo i jednotlivců, kteří situaci v té které oblasti jako kritickou vnímají a prožívají. Ve velké většině jsou pesimistickým a kritickým názorům podrobovány takové společenské jevy a fenomény, jejichž povahu, funkci a podstatu není možno zjednodušeně a jednoznačně uchopit a které bývají ovlivňovány a formovány mnoha faktory, jež se liší jak různou úrovní obecnosti či konkrétnosti, ale také přístupností a vůbec možností je uchopit exaktně a chceme-li vědecky. Manželství a rodina patří právě k takto komplexním jevům, jejichž podoba se proměňuje v závislosti na mnoha vlivech. V tomto příspěvku se pokusím popsat některé z vlivů, které v současnosti na vnímání charakteru a funkce rodiny a zejména rodičovství z psychologického hlediska působí a chtěla bych poněkud zpochybnit dle mého názoru zbytečně ostrý termín "krize rodiny".

Jak uvádí např. Kenneth West ve své knize *Dobrodružství psychického vývoje* (2002) v kapitole věnované rané fázi rodičovství, současnost příliš nepřeje rodičovství jakožto plnoprávné profesi, ačkoliv se o něm často mluví jako o velmi významné součásti života lidského společenství třetího tisíciletí. Metaforickým jazykem poukazuje na úskalí současnosti a hodnotové orientace, kterou s sebou nese: "Učinit rozhodnutí a obětovat se pro rodičovství jakožto profesi, nebo rodičovství a profesi vyvážit, je stále více hrdinským činem. V mnoha případech je to čin vzpoury. Současné hodnoty ženou lidi pryč od jejich rodin a pryč od přípravy nové generace na obydlí této planety. Dospělí se musí řídit vnitřním přesvědčením, aby dokázali plout proti proudu současných hodnot." (West, 2002, s. 92).

Jak podotýkají mnozí další autoři, bez ohledu na jejich teoretické zázemí, za poslední století je možno konstatovat, že manželství a rodina prošly procesem výrazných změn, které není možno označit komplexně jako výhradně pozitivní (Corneau, 2000; Guggenbühl-Craig, 2001).

Lenka Lacinová (1969) v Brně, vystudovala psychologii na FSS MU a hudební vědu na FF MU v Brně. Profesionálně se orientuje na obecná a vývojová psychologie - výchova v rodině, temperament v dětském věku, vývoj hudebních schopností aj. V současnosti pracuje jako vědecký pracovník v Centru výzkumu vývoje osobnosti a etnicity.

Zrovnoprávnění obou partnerů a zejména emancipace žen bývá globálně vnímána jako výsadně progresivní jev, ale z množství velmi různorodých konfliktů je čím dál více zřejmé, že tyto změny kladou nebývalé nároky nejen na ženy, ale také na jejich partnery. Situace je dále znesnadňována také tím, že tradiční model manželského soužití již plně nevyhovuje současnému vnímání funkce partnerství a že současně nebyl vytvořen žádný plně funkční model nový - tedy takový, který by zachoval základní funkce manželství a současně by zohlednil dobově změněné vstupní proměnné obou partnerů, kteří volí tuto formu soužití.

Názor, že manželství (potažmo rodina) má vydržet až do smrti, se dodnes nijak radikálně nezměnil, velká většina mladých lidí vstupujících do manželství s cílem založit rodinu by v okamžiku rozhodování se pro sňatek, tento názor s velkou pravděpodobností potvrdila. Stejně tak by většina z mladých snoubenců potvrdila názor, že muž a žena by měli požívat v manželství rovnoprávného postavení. Jak potvrzují i mnohé výzkumy zabývající se rozdělením instrumentálních činností v domácnosti mezi muži a ženami, tedy věnující se tzv. konceptu mužské a ženské role a jeho aktuální podobě, představa o dělení domácích prací před sňatkem se blíží nyní u většiny párů k tzv. "egalitářskému" pojetí. V současnosti se i stále větší podíl rodin přiklání k tomuto způsobu uspořádání rodinného fungování, což ovšem znamená, že jsou tito mladí lidé postaveni před řešení situace, pro kterou většinou neměli ve své původní rodině vzor. Musejí tedy nacházet nové cesty a přístupy, což je spojeno se značnými obtížemi. Jak konstatuje v jednom ze svých výzkumů Ivo Plaňava (2000), liší se představy o fungování v této oblasti mezi ženami a muži. Mladí mužové prezentují svoje představy o rolové zastupitelnosti či dokonce stejnosti a deklarují dokonce představu o vyváženosti podílení se na domácích činnostech, u žen se tato představa objevuje spíše ve formě přání či žádoucího stavu, ale pokud uvažují tzv. "reálně", kloní se spíše k tradičnějšímu uspořádání rodiny, které se však od dřívějšího tradičního patriarchálního odlišuje požadavkem na mužovu vyšší zaangažovanost v rodinných záležitostech, která umožní vyvázání se ženy z čistě rodinného prostředí za účelem realizace např. v profesní oblasti. Realita, jak např. dokládá výzkum Sejrkové, Květona (2000), je však představám výše uvedeným vzdálena. Rozdělení prací v domácnosti odpovídá stále tradičnímu rozdělení - zodpovědnost za chod domácnosti nese žena, a to i v případech, kdy je na plný úvazek zaměstnána. Podíl žen, které jsou zaměstnány, je ve společnosti vysoký, podíl domácích prací mezi partnery se však příliš nepozměňuje. Logicky z této situace vyplývá, že současné zaměstnané ženy (z nichž mnohé věnovaly čas a zvýšené úsilí vysokoškolskému studiu) jsou vystaveny konfliktu volby mezi rodinou a profesí a stojí před otázkou, které z oblastí realizace budou věnovat své plné nasazení. Vzhledem k tomu, že ženy již pronikly téměř do všech profesních sfér, které byly v minulosti spíše doménou mužů a mají také odlišné ambice od svých historických předchůdkyň, významně se mění podmínky pro naplnění důležité sou-

části identity žen, a to mateřství. Pro současné mateřství je typický zejména posun od původní ryze biologické a reprodukční role spíše k roli společenské. Jak jsem již naznačila, současná podoba života ženy a jeho zmnožené bohaté seberealizační možnosti (které jsou navíc silně podporovány i mediálním způsobem a charakterem prožívání hodnot v dané společnosti zaměřené na výkon, mladistvost, nezávislost, individualitu, nárok na osobní štěstí a tzv. "užívání si") podporují bezesporu převládající trend odkládání mateřství mnohdy až na hranici fertlního věku. Ze statistik vyplývá, že ženy rodí své děti později a oproti minulým generacím jich mají také méně. Toto platí zejména pro ženy s vyšším vzděláním, které zpravidla odkládají mateřství s ohledem na omezení, která s sebou mateřská role přináší. Je také pravděpodobné, že tyto vzdělané ženy se nerozhodují pro odložení mateřství nebo pro výchovu jedináčků jen kvůli tomu, aby se mohly naplno realizovat profesně, ale také na základě představy o optimální podobě péče o děti a s vědomím toho, nako-lik jsou schopny se tomuto ideálu přiblížit. Povědomí o zásadní důležitosti a významu prvních třech let života dítěte a klíčovém postavení pečující osoby v tomto procesu (a to většinou matky) je v populární i vědecké podobě často propagováno a stává se ideálním obrazem pro mnohé mladé ženy a jejich partnery (viz studie o psychické deprivaci Matějčka, Langmeira (1963), dále pak poznatky vycházející z teorie attachmentu J. Bowlbyho a dalších). Navíc v tomto složitém procesu hraje zřejmě roli již zmíněný celospolečenský tlak na výkon a "dokonalost". Mladí lidé nechtějí jen dokonale vypadat, podávat výborné výkony v oblasti profesní, ale v případě, že se rozhodují pro manželství a rodinu, chtějí být dokonalými manželi a rodiči. I v tomto trendu můžeme hledat odpověď na snižující se porodnost. V hierarchii hodnot se dítě v současnosti nalézá oproti minulosti na jednom z prvních míst, ale s jistou podmínkou - mělo by být počato a vychováváno za co nejlepších materiálních i psychosociálních podmínek. Proto se mnohé matky rozhodují pro výchovu jedináčka - dle svých představ pak mohou dítěti opravdu dopřát jen to nejlepší, což i při původním dobrém úmyslu nemusí vyústit v žádoucí cíl a výsledek. Při hledání odpovědi na otázku, jak podpořit ženy v jejich nelehkém rozhodování pro mateřskou roli, a to i vícečetnou, bychom se měli zaměřit na zásadní změnu optiky nahlížení na prezentovaný konflikt mezi mateřstvím a profesí. Ženám (a to zejména těm, které věnovaly přípravě na své povolání čas a svou energii a na jejichž vzdělávání vynakládá i stát nemalé prostředky) by mělo být umožněno, aby nemusely uvažovat o vylučující se funkci již popsaných oblastí, ale mělo by být učiněno více pro umožnění jejich hladší slučitelnosti. Z hlediska podpory státu by se mohlo jednat např. o zavedení systému částečných úvazků pro ženy - matky, podporu a koncepci institucionalizace a profesní přípravy tzv. chův-tzn. pomocnic v domácnosti s dětmi nebo uzákonění společného zdanění manželů.

Jak vyplynulo z předchozího textu, jednou z významných charakteristik, které odlišují současnou rodinu od minulosti, je i pokles počtu dětí v ní narozených a vy-

chovávaných. Dá se říci, že vyrůstá pro budoucnost populace dětí, v nichž je velmi silné zastoupení dětí - jedináčků. Co k tomuto jevu říkají někteří odborníci z oblasti psychologie? Pro pozitivní význam vícečetných rodin hovoří z hlediska psychosociálního vývoje hovoří někteří z autorů. Jedním z nich je nestor české dětské psychologie prof. Zdeněk Matějček, který upozorňuje na možnost přítomnosti snížené schopnosti se přizpůsobovat a přistupovat na kompromisy např. v partnerských vztazích právě u jedináčků. Musíme však říci, že vztahy mezi výchovou a rodinnou konstelací v období dětství a pozdější dospělou osobnostní výbavou jedince sice psychologické výzkumy posledních padesáti let empiricky sledují, leč jednoznačná predikce není možná. Tento konkrétní případ výzkumného problému a jeho řešení je zatížen především tím, že výzkumníci mají co do činění s velmi komplexním a multifaktoriálně podmíněným jevem, který je však ještě navíc nutno sledovat v dlouhodobé perspektivě. Empirická věda není se svými nástroji ani schopna postihnout všechny intervenující proměnné, které do tohoto dynamického procesu vstupují a situace se navíc komplikuje dále tou skutečností, že je sledována oblast, ve které velmi silně působí i fenomén sociální žádoucnosti. I z těchto důvodů není možno jednoznačně tvrdit, že větší sourozenecká skupina je zárukou zdravého psychosociálního vývoje jednotlivce, neboť sourozenecká konstelace reprezentuje jen jeden parciální faktor utváření osobnosti. Nicméně můžeme do jisté míry souhlasit s autorkou Jiřinou Prekopovou, že: "sourozenci mají tu velkou výhodu, že si celé dětství vzájemně dávají trénink různých způsobů sociálního chování...podle pořadí narození se děti naučí druhému se přizpůsobovat, hájit se před ním, snášet ho, dělit se s ním, s ním prohrávat, ale i se vzájemně ctít, bojovat proti němu, nebo s ním proti společným nepřátelům, schovávat se za něj, nebo ho zastupovat a bránit, držet s ním. Naučí se přijímat svou pozici se vším všudy a rozvíjet strategie, jak se samo uhájit. Tím si upevňují síly, protože rodiče nejsou vždy nablízku..." (Prekopová, 2002, s.12). Východisko pro podporu vícečetného rodičovství rozhodně není jednoduché stanovit, v podstatě ale platí obdobné podmínky jako pro posílení mladých žen při rozhodování pro roli mateřství jako takového - možnost neztratit po relativně dlouhou dobu (opakované mateřství s péčí o děti do tří až čtyř let může u tří dětí činit až kolem 12 let z produktivního věku ženy) kontakt se svou profesí a dalším vzděláváním prostřednictvím částečných úvazků, podporou možnosti práce doma ev. přizpůsobením pracovišť provozu i s malými dětmi.

Pokud se pozastavíme u jednoho z dalších tvrzení, kterými je moderní rodina charakterizována, můžeme konstatovat, že moderní rodina postrádá mezigenerační horizont. Ačkoliv se v dnešní době ukazuje, že kontakt a vztahy mezi generacemi i v současnosti hrají nadále významnou úlohu nejen po stránce hospodářské, jak tomu bylo v rodině tradiční, ale především v rovině vztahové a emoční, je zřejmé, že většině dnešních mladých rodičů poněkud komplikuje přechod k rodičovství absence akceptovatelného modelu rodičovského chování k malým dětem. Přestože

bylo prof. Hanušem Papouškem výzkumně prokázáno, že existuje forma tzv. intuitivního rodičovského chování, není možno ve výchově a péči o kojence a batolata spoléhat pouze na tuto intuitivní složku. Výchova a péče o malé děti kromě této "biologicky podmíněné" dispozice vždy zahrnovala zděděné a tradované osvědčené výchovné postupy předků (Prekopová, 1997). Jak jsem se již zmiňovala dříve, bohužel dnes již z velké části přímá zkušenost s malými většinou mladých matek a otců chybí.

Ačkoliv se rodina s dětmi v poslední době těší narůstající pozornosti teoretiků a výzkumníků (Sobotková, 2001), existuje jen velmi málo institucí, které by nabízely odbornou psychologickou pomoc např.rodinám v rané vývojové etapě, tj. v období kdy jsou děti malé (míněny jsou děti před nástupem do základní školy). Nemám tím na mysli pomoc rodinám v aktuálně prožívané extrémně problematické situaci, kterou poskytují krizová centra, nebo v případě děletrvajících závažnějších obtíží, jejichž řešení nebo terapii provádějí ambulantní kliničtí či poradenští psychologové či psychiatři zaměřeni na rodinu. Jak již bylo naznačeno, kromě pediatra v poradně či maminek v mateřském centru totiž nemá mladá matka možnost pohovořit si o "běžných potížích s výchovou dětí" a konfrontovat svoje přístupy a výchovné postoje. Dochází k velké diskrepanci mezi teorií a praxí. Od dob zásadního převratu ve vnímání významu raného dětství pro další rozvoj osobnosti, který učinil S. Freud, ve vývojové psychologii přibývá autorů a významných prací věnovaných ranému vývoji dítěte. K nastávajícím rodičům se však přesto dostává ze zjištěných skutečností buď pouze zlomek poznatků nebo jsou zahlceni množstvím velmi rozdílných informací. Kursy pro nastávající rodiče se zaměřují především na období těhotenství, přípravu k porodu, zahrnují ještě instruktáž ke kojení a problematice šestinedělí. Tato osvětová činnost je bezpochyby velmi záslužná a snaží se nahradit přirozenou zkušenost s rodičovstvím, kterou dnešní generace mladých lidí postrádá. Přirozené předávání tradičních vzorců mateřského chování z generace na generaci již většinou nevykazuje významný vliv.

V této oblasti též vidím prostor pro aktivní přístup státu, který by podporou nejen výzkumných aktivit dotýkajících se psychologické problematiky rodinného života, ale i přesahem do praxe a umožněním vzniku praktických pracovišť, jež budou nápomocny rodičům v jejich roli radou, podporou a nabídkou informací, přispěl k posílení hodnoty rodiny jako základního socializačního prostoru pro optimální vývoj budoucích generací.

Text přednášky z programové konference KDU-ČSL Rodina na prahu 3. tisíciletí, která proběhla v Olomouci 15. května 2004. K dispozici na www.kdu.cz

Literatura:

- Corneau, G. (2000). Anatomie lásky. Praha: Portál.
- Guggenbühl-Craig, A. (2001). Manželství je mrtvé, ať žije manželství! Psychologický esej. Praha: Gemini 99.
- Matějček, Z., Langmeier, J. (1981). Výpravy za člověkem. Praha: Odeon.
- Matějček, Z., Langmeier, J. (1963). Psychická deprivace v dětství. Praha: SZN.
- Matějček, Z. (1994). Co děti nejvíce potřebují. Praha: Portál.
- Plaňava, I. (2000). Muži a ženy v rodině: tradičně - nebo jinak?. In Sborník referátů z konference "Sociální procesy a osobnost". Brno: MU Brno.
- Prekopová, J. (1993). Malý tyran. Praha: Portál.
- Prekopová, J., Schweizerová, Ch. (1994). Neklidné dítě. Praha: Portál.
- Prekopová, J. (1997). Když dítě nechce spát. Praha: Portál.
- Prekopová, J. (2002). Prvorozené dítě - o sourozenecké pozici. Praha: Portál.
- Sejrková, E.; Květon, P. (2001). Mužská a ženská role v současné rodině. Psychologie dnes, 7 [4] 16-17.
- Sejrková, E.; Květon, P. (2001). Výzkum: muži, ženy a domácnost. Psychologie dnes, 7 [4] 18-19.
- Sobotková, I. (2001). Psychologie rodiny. Praha: Portál.
- West, G. K. (2002). Dobrodružství psychického vývoje. Praha: Portál.

Jediným prostředkem k prosazení rovných příležitostí pro obě pohlaví je zavedení kvót

Rozhovor s Lailou Davoy, norskou ministryní pro dítě a rodinné záležitosti.

Norsko je zemí, kde jsou ženy velmi emancipované a kde se zdá, že rovné příležitosti pro obě pohlaví jsou samozřejmostí. Jakou má Norsko taktiku v prosazování práv žen?

Jedním z důvodů, proč Norsko došlo již tak daleko, je role neziskových nevládních organizací (dále NNO). V Norsku máme tradici aktivních a silných NNO, které tlačily na politické strany a na politiky již po mnohá desetiletí. A právě to je velmi důležité. Již na konci sedmdesátých let minulého století jsme přešli na poměrně účinný rámec ve formě zákonů prosazujících rovnost žen a mužů, zavedli jsme funkci ombudsmana pro rovné příležitosti. Také bych měla zmínit Centrum pro rovné příležitosti, což je nezávislá organizace s funkcí jakéhosi "hlídacího psa" politického systému v otázce rovných příležitostí pro obě pohlaví. V Norsku považujeme za klíčové, že máme jasně stanovený rámec s fungujícími institucemi a pravidly. Zákon o rovných příležitostech jsme od jeho implementace pozměnili nejméně dvakrát. Zpočátku se právní rámec zabýval pouze vybranými problémy. To bylo třeba pozměnit a pojmout komplexněji.

Jaké jsou hlavní zásady norského přístupu k prosazování rovných příležitostí? Z čeho by si mohla vzít Česká republika příklad?

Je nesmírně důležité, aby stát měl dobrou rodinnou politiku, která bere v potaz zajištění rodinného blahobytu. Jinými slovy to znamená, aby ženy dostaly příležitost se vzdělávat, pracovat a zároveň rodit děti. Norsko potřebuje více dětí. A také Evropa potřebuje více dětí. Důležitá je pochopitelně role otce, který musí být při-

Laila Davoy (1948) je v současnosti norskou ministryní pro dítě a rodinné záležitosti. Její původní povolání je zdravotní sestra, dlouhou dobu pracovala v řídicích funkcích ve vládních institucích, vedla také ministerstvo práce a vládní administrativy. Je členkou křesťansko-demokratické strany Norska.

praven společně nést zátěž, která je s výchovou dětí spojena. Je důležité najít určitou rovnováhu. V Norsku například čtyři týdny mateřské dovolené připadají pouze otci. Pokud otec této možnosti nevyužije, rodina ztratí jeden měsíc rodičovské. Toto nastavení se v Norsku ukazuje jako velmi úspěšné. Od roku 1993, kdy bylo implementováno, se ukazuje, že stále víc a víc mužů touží trávit čas doma s dětmi. A to považujeme za správné.

V Norsku byl předložen poměrně kontroverzní návrh zákona, který státním podnikům a veřejným akciovým společnostem ukládá povinnost mít ve vedení firmy minimálně 40 % zastoupení žen (případně mužů). Vláda tak usiluje o rovné příležitosti pro ženy i pro muže a slibuje si od podobného nastavení posílení managementu v podnikatelském sektoru a zvýšení konkurenceschopnosti podniků. Zajímá mě, jakou diskusi vzbudil tento návrh a či to byl nápad?

Nápad přišel před osmi lety v době předchozího mandátu Kjell Magne Bondevika. Nebyl to můj nápad, ale pocházel z mé politické strany (křesťanští demokraté). Dvakrát jsme měli návrh na stole, ale kvůli postoji soukromého sektoru, který se k návrhu stavěl a stále staví velmi negativně, jsme ho nikdy neprosadili. Hlavní reakcí, kterou návrh vzbudil, bylo, že by to měli být akcionáři, kteří rozhodují o tom, kdo má firmu vést. A že záleží na schopnostech dané osoby, nikoli na tom, zda je muž, či žena. Moje odpověď na tyto protesty: Ano, akcionáři mohou pochopitelně rozhodovat, kdo firmu povede. Ale zároveň je nutné dodržet zásadu, aby alespoň 40 % vedení firmy tvořily ženy. Pro mě je to otázka demokracie. Je třeba umožnit ženám, aby se podílely i v ekonomice a obchodu.

Takže je možné říci, že jediným prostředkem k prosazení rovnosti pohlaví bylo zavedení kvót?

Ano, ale zkoušeli jsme i jiné kroky. Firmy nám sice posledních osm let říkaly, že chtějí mít pochopitelně ve vedení více žen, ale nic pro to ve skutečnosti neudělaly. Teď již to ale myslíme vážně. Zákon by měl být do dvou let implementován, tedy pokud se firmy dobrovolně do té doby podle návrhu nepřizpůsobí. Někteří podnikatelé a akcionáři protestovali, že ve vedení svých firem budou mít méně schopných lidí. A to neměli říkat. Musím konstatovat, že to byly ty nejzajímavější debaty, které jsem v rádiu a televizi na toto téma vedla - diskuse s akcionáři, zda jsou ženy méně kompetentní.

Aby se vyvinula společnost dodržující zásady rovného postavení obou pohlaví, je třeba něco změnit i v základním myšlení lidí. Přece nestačí pouze nařizovat zákony.

Důležitý je dobrý právní rámec. Je nutné zvýšit povědomí o tomto problému ve společnosti, je třeba mít dobrá rodinná zařízení, dostatek mateřských školek. Pokud mají oba rodiče pracovat, musí být o děti dobře postaráno. Nová generace, moji synové a dcery, už to uvidí jako normální, že jednou si s nimi jde ven hrát nebo jim vymění plenky a nakrmí je maminka, podruhé tatínek, když je třeba maminka zrovna v práci. Skutečně si myslím, že pro nadcházející generaci toto bude normální. Už jenom proto, že v Norsku tvoří více než 60 % všech studentů na univerzitách ženy. Nedávno jsem byla v Japonsku, kde mi bylo řečeno, že žena si musí vybrat, zda bude dělat kariéru, nebo se starat o rodinu. V Norsku je možné zvládnout obojí.

Norsko se podílí na boji za rovné příležitosti i v rámci Evropské unie, které však není členem. Mohla byste nám vysvětlit, jak zapojení Norska v této oblasti vypadá?

Díky dohodě o Evropském hospodářském prostoru se účastníme například programu Daphne (program EU k boji proti násilí na dětech, mladých lidech a ženách). V rámci Daphne se zaměřujeme na násilí páchaném na ženách a obchod s ženami a dětmi. Toto je problém pro všechny země v Evropě, včetně Norska. Nyní, kdy do EU vstupuje deset nových zemí, bude Norsko usilovat o společnou spolupráci na některých dílčích tématech, jak to již v současné době děláme například s Polskem. Poslední dva roky spolupracujeme s ostatními severskými státy a pobaltskými republikami v otázce obchodu se ženami. Minulý rok jsme ve všech zúčastněných zemích udělali velkou kampaň a čtyři konference. Bohužel, řada žen z Litvy, Lotyšska a Estonska, někdy bohužel i děti, jsou převáženy do Skandinávie a nuceny k prostituci. Tento problém je příliš vážný na to, abychom mu nevěnovali maximální pozornost. Zdá se, že jsme docela úspěšili, problémem se začali intenzivně zabývat politici ve všech zúčastněných zemích.

Rozhovor byl zveřejněn na webových stránkách Integrace www.integrace.cz, 9.prosince 2003, ptala se Tereza Hořejšová.

Ženy v politice? Kvóty nic nevyřeší

Vilém Holář

V institucích EU znovu ožívá debata o větším zastoupení žen v národní politice. Pomineme-li skutečnost, že volební zákonodárství je v pravomoci států a orgány unie by se tedy touto otázkou neměly zabývat, je třeba uznat, že zatímco v českém parlamentu tvoří ženy 17 procent, v parlamentech západoevropských zemí je žen zhruba třetina. Lze se jistě shodnout na tom, že by bylo žádoucí, aby zastoupení žen v českém parlamentu bylo vyšší než oněch 17 procent. Otázka zní, jak toho dosáhnout?

Ministr Škromach se nedávno nechal slyšet, že by uvítal změnu volebního zákona v tom smyslu, aby měly strany povinnost posílat do voleb ženy a muže v poměru půl na půl. Takové řešení však k cíli nevede. Volební systém je založen na zásadě volné soutěže politických stran, které si svobodně vybírají své kandidáty. Není znám jediný případ, kdy by strany ženám bránily kandidovat nebo je v přístupu na kandidátku jinak diskriminovaly.

Umělé zakotvení povinnosti zařazovat na kandidátky určitý počet žen či mužů by narušilo svobodnou soutěž v rámci stran a mělo by za následek vytvoření faktické nerovnosti mezi lidmi. Zavedení kvót podle pohlaví by navíc mohlo vést k zavádění kvót i podle jiných hledisek, jako je věk, etnická příslušnost či zdravotní postižení.

Ženy by měly mít v politice vhodné zázemí

Představme si to v praxi. Jak by k tomu přišel schopný muž, který nebyl zařazen na kandidátku jen proto, že by tím překročil kvótu, která je pro muže vyhrazena? A to samé platí i naopak: proč by počet kandidujících žen nemohl jít i nad rámec případné kvóty, když v daném případě budou zdatnější než potenciální kandidáti-muži? Jediným správným řešením je zachovat volnou soutěž a v jejím rámci motivovat ženy, aby více usilovaly o zastávání politických funkcí a vytvořit jim k tomu vhodné podmínky a zázemí. Podíl žen v politice musí vzrůst přirozenou cestou a ne cestou volebního inženýrství. Kromě toho si přece každý více cení toho, když si své místo vybojuje v rovné soutěži, než když mu je zajistí nějaká kvóta.

Vilém Holář (1938) vystudovaný matematik v roce 1990 vstoupil do ČSL a v roce 1992 byl zvolen do Federálního shromáždění. V září 1994 byl jmenován členem vlády a ministrem obrany, po volbách v roce 1996 se stal předsedou zahraničního výboru Sněmovny. V letech 1995 - 1999 byl místopředsedou KDU ČSL, pověřeným řízením zahraniční politiky. Ve volbách 2002 byl opět zvolen do Poslanecké sněmovny a působí nyní jako místopředseda zahraničního výboru PS.

Výzvy k zavedení kvót v poslední době zaznívají z většiny evropských institucí. Přitom například Evropský parlament (EP) se o absurdních důsledcích uplatňování kvót přesvědčil na vlastní kůži. Když se před dvěma lety tvořil seznam 16 europoslanců, kteří měli zastupovat EP na jednání Konventu o budoucnosti EU, bylo rozhodnuto, že minimálně třetinu musí tvořit ženy. Nakonec to dopadlo tak, že ony nominované europoslankyně o nominaci nijak zvlášť nestály.

Zřejmě největšího spojence mají obhájci kvót v současné Evropské Komisi, jejíž levicové složení se logicky odráží i v její činnosti. Plná polovina z dosavadních 20 komisařů se totiž hlásí k evropským socialistům. Troufám si tvrdit, že pokud by se složení Komise odvíjelo od složení EP, v němž naopak dominují evropští křesťanští demokraté, produkovala by Komise v této oblasti výrazně odlišnou politiku. Zcela jistě by nedošlo k nárůstu vlivu liberálně levicových zájmových organizací, jehož jsme byli v uplynulých letech svědky.

Právě tyto lobbyistické organizace totiž v mnoha případech stojí za morálně problematickými stanovisky Komise a někdy bohužel i EP v otázce kvót v politice, registrovaného partnerství, euthanázie apod. Dominující liberálně levicová ideologie se v uplynulých letech projevovala i v pravidelném zvyšování dotací rozvojovým zemím na provádění interrupcí, místo aby tyto prostředky byly použity na odstranění chudoby a na zajištění vzdělání ženám a dívkám, které k němu mají zvlášť ztížený přístup.

O tom, jaká bude politika evropských institucí v kulturně-etických otázkách v příštích pěti letech, rozhodnou v červnových volbách i čeští voliči. Ti totiž nebudou rozhodovat jen o složení EP, ale s vysokou pravděpodobností též o budoucím předsedovi Evropské Komise. Dopadnou-li červnové volby do EP tak, že se předsedou Komise stane křesťanský demokrat, existuje reálná naděje, že v evropské politice dojde ke změnám směrem k většímu respektování tradičních evropských hodnot. Umělá opatření jako kvóty mezi ně určitě nepatří.

otištěno: Lidové noviny, 31. května 2004
redakce: Senovážná 4, 110 00 Praha 1
www.lidove-noviny.cz

Evropa "stará" a "nová"? "Evropský střed"

Petr Pithart

Přicházím k Vám z postkomunistické střední Evropy. To není jen geografické, ani jen politické určení. Střední Evropa, Mittel Europa, je mnohem složitější fenomén. Nás Středoevropany charakterizuje intenzivní zájem o historické souvislosti, až fascinace dějinami. Prožitek dějin nás vede k úsilí o syntézu. Instinktivně se snažíme pochopit celek: v mém případě celek české, československé, středoevropské, evropské a euroatlantické existence. Klade se přitom znovu a znovu otázka identity: kdo jsme, odkud a kam jdeme.

Střední Evropa je totiž doslova rozryta svými dějinami. Přehnal se přes ní mnohokrát jako orkán i povodeň zároveň. Středoevropanství je tak ze všeho nejspíše stavem mysli, která generuje díky nahromaděné zkušenosti a pocitu ohrožení značnou energii, i když jsme dnes ekonomicky slabší částí Evropy.

Patřím zároveň k disidentské tradici střední Evropy. Byl jsem s Václavem Havlem prakticky od první chvíle při událostech listopadu 1989 a vyjednával jsem s ním předání moci z rukou komunistického režimu. Tak ty události nazývám: pokud to byla revoluce, pak byla vyjednaná, byť se po světě rozlétna romantizující a lyrická nálepka sametová.

Chci tvrdit, že rozšířením Unie, které právě vrcholí, Evropa znovu získává dlouho postrádaný pevný střed. A také, že tento střed měl a má pro Evropu a pro Ameriku klíčový význam kromě jiného proto, že má své vlastní osobité důvody k tomu, aby trval na euroatlantické solidaritě. Chci proto zpochybnit koncept "staré" a tedy i "nové" Evropy. Myslím si, že byl v lepším případě neúplným pochopením návratu tohoto středu v horším případě nešikovnou improvizací. Možná také ale zneužitím jisté reálné disonance v obtížné době tvoření "aliance ochotných" v duchu zásady "rozděl a ovládni". Slovo "stará" Evropa padlo v lednu minulého roku v souvislosti s iráckou krizí a stalo se slovem okřídleným. Učená Společnost pro německý jazyk dokonce rozhodla, že je "slovem roku". Adjektivum "stará" pochopitelně implikovalo adjektivum "nová", a to v souvislosti s dopisem osmi

Petr Pithart (1941) právník, historik a politolog. Do veřejného života vstoupil jako publicista, redaktor Literárních novin, publikoval také v samizdatovém, exilovém a západním tisku. Byl mezi prvními signatáři Charty 77 a v roce 1989 spoluzakládal Občanské fórum. V období 1990 - 1992 byl předsedou vlády, v roce 1996 a 2000 na kandidátce KDU - ČSL zvolen senátorem za obvod Chrudim. Členem KDU-ČSL je od března 1999 a v současnosti působí jako předseda Senátu P ČR.

a pak s dopisem Vilniuským. Signatáři se v nich v souvislosti s americkou kampaní v Iráku postavili na stranu současné americké administrativy. Arogantním okřiknutím vzápětí existenci této "nové" Evropy negativně potvrdil francouzský prezident Jacques Chirac, který tehdy řekl, že jsme se, my ve Střední Evropě, zachovali infantilně, totiž propásli skvělou příležitostí držet ústa a neplést se do rozepří velkých a dospělých... Pro oba tyto výroky bylo charakteristické, že rozhodujícím argumentem pro existenci "staré" a "nové" Evropy byly rozdíly v postojích k politice současné americké administrativy. Útok teroristů z 11. března ve Španělsku a následné volby naposledy ukázaly, že jde o nepřípustné zjednodušení: i protibus-hovské Španělsko by po 11. březnu patrně zvolilo Lidovou stranu premiéra Aznara, kdyby ve dnech po atentátu včas uznal, že za ním nejspíše nestojí baskičtí separatisté. Ve Španělsku, a nejen tam, tedy nešlo jen o pro americké či protiamerické postoje, ale také o to, zda platí, že cíl světi prostředky, čili zda je možné ve jménu rekněme i správné věci manipulovat s pravdou.

* * *

V dubnu bylo NATO rozšířeno o sedm nových zemí. V květnu dojde k dosud největšímu rozšíření EU - o deset nových členů. Pět z těchto zemí je nováčkem v obou organizacích. S výjimkou Polska jsou to samé střední a menší či malé státy. V devíti případech jde o země bývalého sovětského bloku. Některé z těchto států jsou zcela nové, jiné jsou staronové. Kdy naposledy byly karty - nejen v Evropě - takto rozmíchány a nově rozdány?

Co nás Středoevropany spojuje? Paradoxně různorodost. Různorodost a starost o to, abychom si ji dokázali zachovat. Tyto země se vyznačují značně se vzájemně lišícími politickými kulturami. Země Střední Evropy jsou ještě méně homogenní než země evropského Západu. Jsou také poškozeny komunistickým režimem, tedy v průměru dosti chudé. Počet obyvatel EU se rozšířením zvýší o 20%, avšak přibude jen 5% hrubého národního produktu.

Ve své většině mají tyto země za sebou čerstvou, dosud nezpracovanou zkušenost s dvojitým totalitarismem a navíc zkušenost s trvalým pokušením nacionalismu. Shodně si však cení své konečně znovunabyté státní suverenity a nejsou proto stoupeni příliš rychle a příliš důkladné integrace EU. Ale možná ze všeho nejvíc jsou alergické na imperiální manýry v chování velkých států. "Noví" Evropané v protikladu s Evropany "starými" měli být zřejmě idealističtější, odvážnější, ochotnější k činům a obětem, tedy plni vůle odmítnout relativismus postmoderní - myšleno úpadkové "staré" Evropy, zapomínající na to, co je mnichovanství. Mluvilo se v této souvislosti o americké odvaze řídit se pevnými kategoriemi "dobra" a "zla", které tato ochablá Evropa odmítá jako příliš primitivní. Nebo proto, že už jí, zesláblé, ve skutečnosti nic jiného nezbyvá. Nabízím jiné rozumění současné tvoří-

cí se Evropě, než to, které se zprvu ujalo. Neřeknu opačně rozumění. Prostě jiné. Nabízím Evropu s opět pevným středem.

* * *

Evropa před téměř sto lety, v době balkánských válek, začínala ztrácet svůj střed jako konsolidované, a přitom etnicky, kulturně mimořádně rozmanité území. Nacionalismus a populismus je všude na světě destruktivní, jakmile však zachvátí evropský střed, stává se hrozbou nejen pro něj a nejen pro celek Evropy. Jeho vnitřní rozvraty vedly ke dvěma světovým a nepřímě k jedné studené válce. Nyní se tento střed konečně konsoliduje.

Je vskutku nejvyšší čas: globalizace činí lidi nejistými, nervózními, protože si přestávají být jisti svou identitou. Pevné a bezpečné rámce NATO a EU jsou pro nás, znejistělé lidi pestré Střední Evropy příslibem garance zachování našich národních individualit. Po dlouhé době žijeme s nadějí, že se napříště budeme moci obejít bez opojného, ale destruktivního etnického nacionalismu jako identity v našem prostoru příliš riskantní. Dovolujeme si ekologickou inspiraci při současném utváření Střední Evropy: trváme na tom, že diverzita může znamenat stabilitu jako základní budoucí kvalitu evropského středu, jako základ rovnováhy v evropském měřítku.

Tímto středem rozumím obtížně ohraničitelnou oblast, která se vyznačovala a dosud vyznačuje značnou etnickou, náboženskou, slovem kulturní rozmanitostí. V 17. století tento rozmanitý, avšak tehdy ještě koordinovaně postupující střed definitivně uchránil Evropu před staletí trvajícím tureckým (dnes by se řeklo islámským) náparem. Začátkem století devatenáctého ji uchránil podruhé před expanzí Napoleona jako imperiálního derivátu zdivočelé francouzské revoluce. O století později se však tento střed, spravovaný už jen upadající habsburskou monarchií, jakoby zhroutil do sebe a vtáhl do svých konfliktů nakonec celý svět, včetně Spojených států amerických. První světová válka byla důsledkem nedostatečného respektu ke středoevropské pluralitě etnické, náboženské a kulturní. Po válce byl tento střed rekonstruován pod mohutným vlivem wilsonovské Ameriky. Už tehdy se objevil pojem "nová" Evropa. Připomenou, že "Nová Evropa" se jmenovala programová kniha obnovitele české, československé státnosti, našeho prvního prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Masaryk tuto knihu jako jakýsi ideový plán na obnovu střední Evropy začal příznačně psát v revolučním Rusku a dokončil ji, opět příznačně, na americké půdě v roce 1918. Nebyla to ani trochu náhoda. Masaryk, který tehdy našel mimořádné porozumění u princetonského profesora a prezidenta USA Woodrowa Wilsona, byl mohutně inspirován ideály americké revoluce a vůbec americkým politickým myšlením a politickou praxí. Amerika se po první světové válce rychle stáhla ze scény a evropský střed se o dvacet let později zhroutil do sebe podruhé. Evropské mocnosti v rámci politiky appease-

mentu obětovaly Hitlerovi nejdříve územní integritu Československa a pak Československo celé. Nápor nacizmu mohl být tehdy zastaven na československé hranici, kdyby Francouzi a Britové nedali při řešení sudetské krize přednost etnickému principu před principem občanským: Němci z našeho pohraničí je přesvědčili o svém právu rozbít československou demokracii, poslední ve Střední Evropě, a stát se součástí Reichu, ovládaném již tehdy diktátorským režimem Adolfa Hitlera. V evropském středu se rozhořela světová válka podruhé.

Druhá rekonstrukce Evropy po této další válce se opět pod vlivem americké vojenské přítomnosti a americké hospodářské pomoci odehrála už jen v její západní polovině. Střed Evropy a vše na východ od něj bylo více méně dobrovolně ponecháno bezohlednému vlivu Sovětského Svazu, rekonstrukci po bolševicku. Datem spuštění železné opony nebylo notorické datum coup de Prague, tedy únor 1948, ale datum Stalinem vynuceného odmítnutí Marshallova paktu československou vládou. Bylo to v létě 1947 ještě za prezidenta Beneše. Syn Tomáše Garrigue Masaryka, ministr zahraničí Jan Masaryk, poté co vystoupil z letadla vracejícího se z Moskvy, hořce konstatoval, že odjížděl jako ministr suverénní vlády, vrací se však jako Stalinův pohůnek. Jak se dodatečně ukázalo, o osudu Střední Evropy rozhodlo to, kam až dokázala americká armáda dojít při osvobozování Evropy. Při druhé rekonstrukci Evropy tak Amerika ve středu kontinentu fatálně chyběla. Nedopustila se však stejného omylu jako po první světové válce, Evropu zcela neopustila. Americká přítomnost v Evropě pomohla rozhodujícím způsobem ubránit stabilitu té části Evropy, kterou západní spojenci obsadili. Platilo to a platí, byť v jiné míře i po skončení studené války - naposledy v souvislosti s rozpadem bývalé Jugoslávie a s neschopností Evropanů zabránit jeho krvavému, genocidnímu průběhu.

Nyní má celá Evropa, i s jejím středem, šanci stát se sama vlastním zdrojem míru a stability. Spojené státy tuto proměnu podporují a my ve střední Evropě jsme si toho vědomi. O žádné slepé důvěře v Ameriku jako takovou však nemůže být řeči. Po první vlně nekritických sympatií k Americe, zejména u mládeže po roce 1989, jsme dnes i ve Střední Evropě svědky sílícího antiamerikanismu - v souvislosti s válkou v Iráku a jejím zdůvodňováním. Čeští politici vládní i opoziční, a nejen čeští, jsou si však dobře vědomi širších historických souvislostí a i pod silným tlakem veřejného mínění našli a prosadili nikoli jen symbolické formy účasti ve válce proti terorismu. Nepřevládá populismus, neprosadily se postoje, které zaujímali např. francouzský prezident Chirac nebo německý kancléř Schröder.

Je tomu tak proto, že jsme "noví" Evropané, nebo proto, že jsme součástí obnoveného evropského středu s jeho neopakovatelnou zkušeností středních a menších, malých států? Co tento střed dnes charakterizuje? Jaké jsou jeho ambice na jedné a jeho obavy na druhé straně?

* * *

Nemohu se v tuto chvíli, než se pokusím odpovědět na otázky, jež jsem si položil, nezmínit o tom, že mnozí Američané, avšak nejen oni, nás notoricky zařazují do "východní" Evropy. Musím říci, že nás to mimořádně popuzuje. Říkají-li to uváželně, pak nic nechápu. Západní Evropa a východní Evropa jsou toliko relativní geografická označení. Evropský západ, evropský střed a evropský východ jsou definice kulturní, politické. Evropský střed je podle mého prostorem zhuštěné plurality a zároveň čerstvé tragické historické zkušenosti středních, menších a malých národů. Bez, konsolidovaného a věrohodně artikulujícího středu, skutečně mohou silní členové západní části Evropy recidivovat do staré politiky hry velkých a malých států. Mohou zároveň ztrácet nezbytnou bdělost vůči současným hrozbám. Jak můžeme my ve středu Evropy, ovlivňovat její Západ? Například právě vyšší mírou bdělosti vůči vývoji v oblastech blízkého zahraničí ("near abroad"): nejen vůči balkánskému "sudu prachu", ale i vůči novému, putinovskému Rusku. Máme autentickou starost o osud postsovětských států mezi Ruskem a EU, především o Ukrajince a Bělorusy. Naše sympatie k nim nejsou jen platonické. Pomáháme občanské společnosti v těchto zemích, udržujeme kontakty s tamní opozicí, eventuelně s politickým exilem.

S tím volně souvisí starost o Kubu, i když geograficky tak vzdálenou. Možná, že naše podpora kubánských kritiků Fidela Castra je účinnější než americké sankce. Jistě, mluvím o relativně úzkém segmentu politicky aktivní veřejnosti, nikoli o mlčící většině občanů České republiky, ale tak je tomu přece všude na světě.

Naše nevládní organizace "Člověk v tísní" systematicky, důmyslně a obětavě proniká s účinnou pomocí do mnoha ohnisek lidského utrpení a válečného strádání po celém světě.

To podporuje můj předpoklad, že Středoevropané jsou dnes o poznání solidárnější s těmi, kteří dosud žijí v poměrech, které oni už mají za sebou, než Západoevropané. Že utlačovaným rozumějí a nedají se opít rohlíkem režimní propagandy.

Střední Evropa je střízlivá, neideologická a zdravě skeptická. Zařadila se aktivně do boje proti terorismu i přes omezené materiální i lidské zdroje ne proto, že sdílí to, čemu se říká americký idealismus, jistý si tím, že vždy rozeznává dobro a zlo. Připojila se proto, že právě tak odmítá laciný antiamerický populismus některých západoevropských politiků.

Tato Evropa je ve skutečnosti znovu se vynořujícím starým kusem evropské pevniny hluboce zbrázděné historií. Tentokrát však nabývá po dlouhé době zmatků stabilitu a sebejistotu, a stabilitu a sebejistotu dokonce vyzařuje do prostoru na východ a na jih. Nevymezuje se ani tak vůči evropskému Západu na jedné a Americe na druhé straně. Vymezuje se spíše vůči velkým státům, ať jsou kdekoli. A to nikoli proto, že jsou velké, ale proto, že u některých z nich se dosud setkáváme s reziduí velmocenského chování.

Spíše než bojovat se zbraní v ruce proti zdrojům destruktivního chaosu ve světě budou Středoevropané umět vytvářet v oblastech neklidu praktické předpoklady pro mír. To platí třeba právě o Iráku. Amerika bude ovšem muset v zahraniční politice chtít a umět překonat pokušení autismu a podílet se s námi i o výhody takového angažmá. Dovedu si také představit, že Amerika, zklamána nesouhlasem či neporozuměním světa, bude znovu odolávat pokušení stáhnout se do "nedobytné pevnosti Amerika". Byla by to neodčinitelná chyba, škoda pro všechny. Evropa Ameriku potřebuje nejen jako supervelmoc schopnou odstranit agresory kdekoli na této planetě. Evropské ideály se nejednou do Evropy vracely pročištěné a osvěžené americkou zkušeností, v níž hraje klíčovou roli hodnota lidské svobody. Vždyť Evropa si kupříkladu z francouzské revoluce vzala to horší, nacionalismus a populismus, Amerika to lepší, řekněme Montesquiea. Zásadu sebeurčení národů brali mnozí Evropané nejednou s pedantskou důsledností: Wilson však prosazoval sebeurčení národů potlačovaných - proto mohlo po 1. světové válce vzniknout Polsko a v historických hranicích i Československo. Středoevropané to vědí. Dívají se na celek západního světa z jeho okraje, dnes z geografického středu kontinentu, ale právě proto má jejich vidění šanci být ostré a vyvarovat se naivity. Byli jsme nuceni naučit se vidět v souvislostech, vidět synteticky a nepřehánět. Jsme tedy slušně imunizováni proti jednostrannostem, ať již je jím radikální individualismus anglosaský či soucitný komunitarismus kontinentální. Anebo idealismus americký a pragmatismus evropský. Viděno z postkomunistické střední Evropy a zároveň se zkušeností Mittle Europe může být tedy dělení na starou a novou Evropu vnímáno vždy jen jako dočasné, než po rekonstrukci znovuobjeví či zmodifikuje svůj řád. Je-li Evropa především diverzita, je evropský střed esencí Evropy. Je-li dnes unijní Evropa kromě toho i radikálním odmítnutím i těch posledních reziduí imperiální politiky, ať Evropanů či Američanů, je její střed ztělesněním nové Evropy.

A Amerika? Nejednou byla dílnou, ve které se evropské ideály zbavovaly přepjatostí a stávaly se praktickými nástroji. My ve středu Evropy si přejeme, aby tomu tak bylo i nadále a i proto jsme, byť suchozemci, přesvědčenými Atlantisty. Aby nás z pohledu na mapu Atlantik sice rozděloval, viděno však širší dějinnou perspektivou naopak spojoval.

Text přednášky na Georgetown University, USA, 15. dubna 2004

Evropské pravé poledne a hra s ústavou

Timothy Garton Ash

Představte si, že by špičkový atlet musel uběhnout deset kilometrů bažinou, než by se vůbec dostal na startovní čáru závodu. Taková je dnešní pozice Evropy.

Pokud se po bolestných třiceti měsících národních diskusí a referend na konci roku 2006 ústavní smlouva skutečně stane realitou, bude Evropa teprve na startovní čáře všech důležitých závodů. Čeká ji běh na sto metrů, aby nabídla důvěryhodnou alternativu unilateralismu USA. Běh na tisíc metrů, aby podpořila reformy v širší oblasti Středního východu, než problémy tohoto regionu dotlačí auta naplněná výbušninami až k našemu prahu. Běh na pět kilometrů, aby se stala konkurenceschopnou tvář v tvář stoupající ekonomické síle Asie, a maraton musíme začít už teď, jestli chceme předejít tomu, aby se globální oteplování zcela vymklo kontrole.

Mrzutá debata o detailech

Právě výsledky těchto závodů, a nikoli detaily o rovnováze hlasování, počtu evropských komisařů nebo rozložení suverenity určí to, zda budou naše děti za dvacet let svobodnější, budou žít ve větším bezpečí a prosperitě - což je podle mého hlavním cílem politiky. Evropská unie je pouze prostředkem k jeho dosažení, nikoli cílem samým. Institucionální uspořádání upravené v ústavě je pouze prostředkem k vytvoření těchto prostředků.

Najde se v Evropě přemýšlivý muž nebo žena, které by neděsily vyhlídky na to, že další roky stráví mrzutou debatou o tak otupujících detailech? A tak se budeme my, takzvaní "tvůrci názorů", hádat o zkomolené odstavce a zápasit s přízrakem bulvárních médií. Jak ukázal obrovský počet nehlasujících v právě uplynulých evropských volbách, ti, jejichž názory máme formovat, už mezitím dávno přeplnili na jinou stanici a dívají se na fotbal. Kdo by jim to vyčítal?

Trapná preambule

Ústava, která minulý týden vzešla z bruselského summitu, není zrovna inspiračním dokumentem. Zcela postrádá jednoduchost, jasnost a politickou poezii velkých ústav. Její preambule, kterou napsal Valéry Giscard d'Estaing, je trapná, zvláště ve srovnání s americkou ústavou. Je to příliš dlouhé a mísí se v tom pasáže prvního řádu o právech a odpovědnostech s právními úpravami druhého řádu a často vágními politickými aspiracemi. Ve sporných otázkách, jako je požadavek na kvalifikované většinové hlasování nebo velikost Evropské komise, ústava nabízí

neohrabaný kompromis, kvůli němuž je ještě těžší, nikoli jednodušší vysvětlit EU skeptickému občanovi. Ale je to nejlepší ústava, kterou máme.

Nijak drasticky nemění to, jakým způsobem Evropská unie funguje už dnes. Měla by některé části unie zefektivnit i přes rozšíření na 25 zemí. Většina moci zůstává členským státům, i když jejich zástupci mohou být přehlasováni v širším spektru otázek než dřív. Díky evropskému ministru zahraničí a jedinému předsedovi Evropské rady bude mít Evropa více příležitostí říci něco, čemu by Spojené státy mohly dokonce naslouchat. Jsou to skromné pokroky, ale už skutečnost, že tu spolupracuje dvacet pět a víc evropských států, je vítězstvím.

Problémem těch politiků, kteří teď musí "prodat" ústavu svým znuřeným nebo nepřátelsky naladěným voličům, je skutečnost, že důvody, proč mít ústavu, závisí na neprokazatelných alternativách. Co kdybychom například neměli žádnou evropskou ústavu? Radikální euroskeptikové jako třeba lidé ze Strany nezávislosti Velké Británie (UKIP) budou tvrdit, že by bylo lepší mít Evropu suverénních, svobodných, prosperujících, úzce spolupracujících demokracií: celý čokoládový kontinent velkých a malých zemí jako Švýcarsko. Pro všechny s alespoň špetkou historického rozumu je to velmi nepravděpodobný scénář. Pro jasnou většinu současných členů EU platí, že návrat svobody po diktatuře jde ruku v ruce s "návratem do Evropy". Díky členství v největším obchodním bloku na světě jsme všichni bohatší. Ale nikdy nedokážete, co by se stalo, kdyby EU neexistovala. A méně drastický scénář: co kdyby Británie v roce 2006 v referendu ústavu odmítla? Odpověď bude záviset na tom, co kdo mezitím udělá.

Pokud ji odmítnou i Francouzi v referendu, které podle Valéryho Giscarda d'Estaing prezident Chirac musí vyhlásit, pak se EU pravděpodobně opět vrátí k rýsovacímu stolu. Pokud ústavu odmítne pouze Británie, což nejspíš po nějaké době udělá i podruhé po dalších kosmetických změnách, pak bude zbývajících 24 zemí pokračovat samo. Právně se tak Británie ocitne v nádherně paradoxní situaci, že bude jediným zbylým členem stávající Evropské unie. (Podle platných dohod neexistuje mechanismus, na jehož základě by bylo možné členskou zemi vyloučit, takže v extrémním případě by ostatní museli vystoupit a vytvořit novou unii.)

Samozvaný předvoj

Nejpravděpodobnější však je, že se k britské lobby odpůrců připojí dalších několik států, které nepatří k původnímu jádru Evropského společenství Francie, Německa, Itálie a Beneluxu. V tom případě by se některé země tohoto jádra vedené Francií a Německem téměř jistě pokusily pokračovat v jakémsi samozvaném předvoji samy. Ale odpůrci by tento fakt nepřijali s klidem. Pokud by mezi ně patřila, řekněme, Británie, Polsko, Dánsko a možná dvě nebo tři skandinávské nebo východoevropské země, pak by měly dost síly na to, aby vytvořily vyvažující alianci. Evropa by se rozdělila, nikoli sjednotila.

Některé rámcové instituce Evropské unie by zůstaly zachovány, ale časem by se oslabil a přestaly by být relevantní stejně jako Svatá říše římská. Skutečná politika by se odehrávala jinde. Budoucí historikové tak budou na rok 2004 možná pohlížet jako na vrchol evropského sjednocení, kterého již nikdy nebude dosaženo.

Hašteření starých panen

Tyto více či méně pravděpodobné alternativy k celkovému, celounijnímu přijetí ústavy mají jedno společné: všechny by vyústily v situaci, že se Evropa bude po další léta zabývat svým vlastním interním uspořádáním. Mezitím v Americe přijde a odejde další administrativa, pár dalších arabských států se propadne do chaosu, čínská ekonomika poskočí o dalších 15 nebo 20 procent, růst emisí oxidu uhličitého bude dál přehřívat planetu a my Evropané se budeme dál hašteřit jako domácnost starých panen, které se přetahují o to, jak v obývacím pokoji rozestavět nábytek.

Takže čeho je dost, toho je příliš. Nábytek a architektura této Evropské unie nejsou zdaleka dokonalé, ale prozatím budou stačit. Když parafrázuji Churchillovu slavnou poznámku o demokracii: tohle je nejhorší možná Evropa s výjimkou všech jiných Evrop, které se v průběhu dějin ozkoušely. Zítřka budeme muset vyjít ze dveří a čelit výzvám, které předurčí osud našich dětí. Jinak to dopadne tak, že v roce 2024 budou naše už dospělé děti vycházet ze svých malých a opevněných bytů, razit si cestu obrovským horkem nebo zčernalým sněhem, uhýbat nacionalistickým gangům bojujícím s přistěhovalci na druhé straně ulice, aby se mohly postavit do hodinové fronty na práci na částečný úvazek u místního čínského zaměstnavatele. A pak se na nás budou obracet a ptát se: "A co jste dělali v době toho skvělého míru, tati?" Co jim odpovíme?

otištěno: Mladá Fronta DNES, 25. června 2004

redakce: Regionální zastoupení MF DNES Praha, Senovážná 4, 111 21 Praha 1

Křesťanské třídy v Třinci v ohrožení

David Floryk

Blíží se prázdniny, což je zřejmě pro naše ministerstvo školství ideální čas pro řešení problémů vzdělávacího systému - nikdo jim totiž do toho nemluví. A tak zatímco před dvěma lety se právě o prázdninách utkalo ministerstvo s rodiči, zapojenými do domácího vzdělávání o podobu podmínek pro domácí školy, letos se stahují mraky nad křesťanskými třídami v Třinci.

V září 1994 byl na 6. základní škole v Třinci zahájen vzdělávací program "Křesťanská třída". Slavnostního zahájení školního roku se zúčastnil i ministr školství Pilip, jehož úřad souhlasil s rozjezdem projektu v tzv. pokusném ověřování. O co vlastně šlo? Na běžné státní škole, jakou třinecká škola je, díky vstřícnosti tehdejšího pana ředitele Mgr. Bocka a spojenému úsilí místních církví vznikla třída prvňáčků, jejichž rodiče souhlasili, že třída se bude řídit vzdělávacím programem podle osnov základní školy, ale křesťanský světový názor prolíná všemi předměty, neomezuje se jen na hodinu náboženství.

Tento unikátní projekt se na škole zabydlel, prvňáci postupovali do vyšších ročníků a na jejich místo nastoupili další; dnes pokrývají křesťanské třídy už všech devět ročníků. Výuka bývá zahajována modlitbou, k třídní výzdobě patří křesťanské symboly, kříž, biblické verše. Místní církve dohlízejí na výběr učitelů pro křesťanské třídy, aby byla naplněna kriteria odborná i duchovní. Církev rovněž po celou dobu experimentu zajišťuje svoz a rozvoz prvňáčků po městě.

"Je úžasné, jak se křesťanství může prolínat do všech předmětů a záleží jen na učiteli, jak to využije. V literární výchově můžeme poukázat na Bibli jako na umělecké dílo, v dějepisu jako na dílo historické, v hudební výchově poznáváme křesťanské písně", doplňuje věrná duše křesťanských tříd, paní učitelka Guňková. O ho-

David Floryk (1968) žije v Ostravě. Profesí je stavební technik, od roku 1992 byl členem ODS, aktivně se podílel na komunálním dění v místě bydliště - což činí dosud. Na podzim 1997 se s ODS rozešel, posléze se připojil ke vnikající Straně konzervativní smlouvy. Je předsedou Konzervativního klubu v Ostravě, který chce podporovat zájem o věci veřejné a přispívat tak k rehabilitaci skutečné konzervativní politiky. David Floryk je členem správní rady Národní iniciativy pro život, o.p.s., usilující o obnovu úcty k lidskému životu od početí po přirozenou smrt, podílí se na práci občanského sdružení Společnost přátel křesťanské školy v Ostravě, které zastupuje i ve školské komisi České evangelické aliance, a účastní se řady dalších občanských aktivit.

diny náboženství se svorně dělí katolická a evangelické církve, jednou týdně má "náboženství" se svými dětmi třídní učitel: "To je prostor pro sdílení, pro řešení různých problémů biblickým způsobem, pro přímluvné modlitby a samozřejmě pro čtení Božího slova. Je potěšením vidět děti, jak se společně modlí a učí se vzájemné úctě. Myslím si, že v tom mohou být příkladem pro mnohé z nás, dospělých".

"Při sčítání lidu v roce 2001 se v Třinci přihlásily 2/3 obyvatel ke křesťanství, proto považujeme "Křesťanské třídy" na zdejší škole za naprosto přirozené. Jsou v nich děti rodičů, kteří si výslovně přejí, aby jejich děti byly křesťansky vychovávány", říká Stanislav Pietak, pastor místního sboru SCE a.v., který coby tehdejší vedoucí katedry křesťanské výchovy PdF OU stál u zrodu projektu.

Zdálo by se tedy, že všichni mají důvod ke spokojenosti - děti, jimž se dostává kvalitního vzdělání; rodiče, o jejichž děti je dobře postaráno v souladu s jejich svědomím; škola, která se může chlubit dobrými výsledky žáků i alternativní vzdělávací nabídkou; město, které je zřizovatelem školy a jehož občané o prospěšnosti projektu nepochybují (vždyť několikrát se stalo, že počet zájemců převyšoval možnosti školy); a konečně i ministerstvo školství, které po celých deset let mělo příležitost program sledovat a nikdy neshledalo důvod k námitkám.

Přesto však se nyní zdá, že se nad křesťanskými třídami v Třinci stahují mraky. Projekt se totiž ocitá v podobné situaci jako před dvěma lety "domácí školy" a loni školy waldorfské. Všechny tyto alternativní pokusy ministerstvo pustilo do života jako "pokusné ověřování", kdy se během několikaletého cyklu mělo ověřit, jak se v českých podmínkách osvědčí. Zdá se však, že ministerstvo není připraveno o skutečném zrovnoprávnění těchto alternativ vést vážnou debatu, neboť scénář je pokaždé stejný: poté, co doba vyměřená experimentu uplyne, je věc pokud možno v tichosti zametena pod koberec a aktéři nuceni navrátit se zpět do všeobjímající náruče státní školy. Bez vyhodnocení, bez závěrů, bez toho, že by se kdo obtěžoval zdůvodnit, proč vlastně nemůže být experiment prodloužen či přeměněn v plnohodnotný vzdělávací program.

Poté, co iniciátoři projektu opakovaně žádali o stanovisko, jak dál, odpovědělo ministerstvo v červenci 2003 strohým dopisem, že podmínky pro vyučování náboženství na státních školách jsou uvedeny v "Metodickém pokynu MŠMT" - a o budoucnosti nového vzdělávacího programu ani slovo!

"Co se týká křesťanské výchovy, která by podle Vašeho názoru měla prolínat učivem, domníváme se, že by měla být uplatňována v míře, kterou jí k tomu poskytují témata vzdělávacího programu, a zachovat i prostor pro určitý nadhled a neutralitu. Uvedená základní škola není školou církevní. Doporučuji na vysvědčení do kolonky nepovinných předmětů uvést "ekumenické náboženství", do doložky název "křesťanská třída" neuvádět", napsal ředitel odboru MŠMTV Dr. Tomek místostarostce Třince. Tak takhle má skončit po deseti letech jedinečný projekt, na který byl celý Třinec hrdý!

A tento licoměrný postoj ministerstva není jedinou ranou celému projektu. Nová paní ředitelka školy, která nastoupila do funkce počátkem roku, křesťanským třídám otevřeně nepřeje a začala proto novou ministerskou "strategií" ihned uvádět do praxe: Experiment prý skončil a pokračování křesťanských tříd by bylo v rozporu se zákonem. Ze tříd tedy musí zmizet křesťanské symboly, učitelkám je zakázáno se s žáky modlit, řeči o křesťanství nesmí znít mimo hodiny "náboženství". Zjišťovat, zda učitel je křesťan - jak bylo zvykem po celou dobu experimentu - by prý bylo diskriminací a nelze k tomu přihlížet.

"Jádrem projektu nejsou hodiny náboženství, jde přece právě o to, že křesťanský světový názor prolíná celým školním dnem, a to je závislé především na osobnosti pedagoga", brání se pastor Pietak. "Čistě neutrální výchova v žádné škole neexistuje. Je-li dětem proti vůli jejich rodičů znemožňováno poznávání Boha v rámci komplexního vzdělávání, není to neutrální výchova. Je paradoxní, že škola, která je pojmenována po Komenském, se nyní křesťanské výchově otevřeně brání."

Co bude dál těžko dnes říci. Zastánci projektu se nechtějí vzdát. Vždyť experiment probíhá bez problémů, zájem o křesťanské třídy vzrůstá, třídy jsou obsazené, aprobovanost učitelů je respektována, výsledky žáků jsou nadprůměrné a chování bezproblémové. Letos v květnu předložili proto ministerstvu soupis svých požadavků a žádají, aby projekt pokračoval podle původní koncepce. "Křesťané platí daně tak, jako ostatní občané - a tady je jim upíráno právo zajistit výchovu dětí podle jejich svědomí", říká pastor Pietak.

Slezská církev evangelická a.v. jako ta, která má nad projektem duchovní záštitu, však pilně uvažuje i o řešení alternativním. "V případě, že nám nebude umožněno pokračovat, budeme usilovat o založení vlastní církevní školy", uzavírá Pietak s tím, že téměř 90% rodičů žáků křesťanských tříd je v takovém případě připraveno opustit státní školu. "Máme 180 dětí a souhlas rodičů s křesťanským vzděláváním, ale chybí nám prostory pro provoz takové školy. To je docela dobré téma na modlitby, ne?", doplňuje paní učitelka Guňková.

"Je podivuhodné, jak naše vláda se školstvím stále experimentuje, a přitom dovede ignorovat základní pilíře pedagogiky J.A. Komenského, jehož busty nebo obrazy jsou vystaveny téměř v každé škole" říká Stanislav Pietak.

otištěno: Život víry, 7-8/2004

redakce: 284 841 922, info@kmspraha.cz, Křesťanská misijní společnost, Primátorská 41, 18000 Praha 8, Život víry - jediný český mezidenominanční evangelikální měsíčník, vydávaný Křesťanskou misijní společností

Bída našeho historického stereotypu

Aleš Dvořák

V prvním letošním čísle Revue Politika se Pavel Švanda v článku "Historie - učitelka života v důchodu" zamýšlí nad úpadkovým stavem současné výuky dějepisu na základním a středním stupni škol a poměrně trefně poukazuje na fakt, že mnohdy se tato výuka redukuje na nácvik povrchních emocionálních reakcí na určité slovní signály. S tímto postřehem nelze než souhlasit, avšak zároveň považují za nutné dodat, že v žádném případě nepadá všechna vina pouze na zkostnatělou rutinu starší a střední učitelské generace, jež byla po léta vystavena tvrdé a systematické komunistické výchově a soustavnému umrtvování potřeby vlastního názoru i průběžného sebevzdělávání. Podstatný podíl na všeobecném zbahnění dějinného povědomí dlouhodobě přísluší národnímu historickému stereotypu, jenž svými kořeny tkví hluboko ve zbrojnicích zápasů předminulého století a který komunistická éra u nás nejen maximálně zužitkovala a vytěžila, ale i důkladně prohloubila a posílila. Ačkoli se uvedený stereotyp zjevně honosí celou řadou výrazných dimenzí, jež by stály za pečlivou analýzu, zaměřím se pouze na dvě z nich, které nelze přehlédnout, na doslova vlajkové lodě, jejichž hrozivá palebná síla poutá pohříchu jen vlažnou intelektuální pozornost. Jsou jimi u nás převládající, i když ve středoevropském kontextu zvláštní, specificky české postoje: podezíravá nechuť, odcizenost až odpor jednak ke šlechtě, jednak ke katolické církvi.

Od počátku devadesátých let můžeme opakovaně sledovat, jaké žlučovité oběživo zaplní veřejnou debatu pokaždé, když přijdou na přetřes šlechtické nebo církevní restituce, jaká ideová veteš se oprašuje a jaká dojemná spojení vznikají. Mementem poslední doby budiž diskusní pořad TV Nova Sedmička vedený Janou Bobošíkovou, před třemi lety imponující obhájkyní práva proti nakonec vítězně zvůli rebelů ve veřejnoprávní televizi, dnes ovšem ručitelkou stabilně vysoké sledovanosti politické publicistiky na komerčním kanálu, dosahované úporným pitváním populárních pseudoprotblémů a v otázkách s vazbou k minulosti důsledným lpěním na čistokrevné podobě historicky stereotypních interpretací. Jen zřídka se v Sedmičce objevuje osobnost, která se odváží riskovat uštěkáni a odmítnout

Aleš Dvořák (1971) vystudoval Pedagogickou fakultu UK v Praze, obor dějepis - občanská výchova. Působil v soukromém školství, na tiskovém oddělení Národní galerie v Praze, nyní je zástupcem ředitele na Arcibiskupském gymnáziu v Praze. Od roku 2000 publikuje v *Revue Politika* (dříve *Proglas*), příležitostně také v časopise *Dějiny a současnost* a v regionální příloze *Kolínského deníku*.

iracionální východiska debaty. Tyto skutečnosti mě stále více upevňují v názoru, že je třeba uvítat a podpořit každý pokus rozbít tvrdou skořepinu hodnotících návyků a odhalit prázdnotu vyhaslé účelovosti stereotypních soudů, které dnes prokazují národní identitě stejné medvědí služby, jako kdysi zatvrzelá obhajoba pravosti Rukopisů bez ohledu na usvědčení pánů Hanky a Lindy z podvrhu. Pokusme se nyní alespoň v náznaku pod zmíněnou skořepinu nahlédnout.

Mýtus zrádné a cizácké šlechty

Na začátku každé úvahy o moderní roli a postavení naší šlechty se mi jeví jako nezbytné odlišit dvě skutečnosti: první z nich je konstatování, že česká aristokracie své vůdčí postavení v národním hnutí během 19. století po zásluze ztratila, větší druhou však zůstává, že její běžné vnímání jako "zrádné a cizácké" je hrubě zkreslené a nespravedlivé. Byla to ona, kdo na sklonku 18. století inicioval proces národního obrození po stránce institucionální a sponzorské, po stránce vědecké pak tuto roli hrálo řádové duchovenstvo (G. Dobner, J. Dobrovský). Fakt, že se zpočátku jednalo o celkem přirozenou reakci na překotnou centralizaci a germanizaci za vlády Josefa II., toto úsilí stavovské obce nikterak nesnižuje. Mezi jeho skvělé plody patří založení Katedry české řeči a literatury na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě (1791), založení Veřejné obrazárny, předchůdce dnešní Národní galerie (1796), nebo založení Národního muzea (1818). Překračovalo zcela zjevně rámec běžného zemského patriotismu i aktuálních politických zájmů a emancipující se neurozené vrstvy si toho cenily. Bod obratu přinesl až bouřlivý rok 1848, kdy došlo k viditelné diferenciaci cílů české politické reprezentace. Zatímco šlechta na ústavodárném sněmu v Kroměříži hájila historické státní právo, jehož důsledným územním naplněním je vlastně až dnešní Česká republika, Palackým vedený občanský blok se klonil se zřejmým ohledem na Slovensko k principu přirozeného práva, jehož důsledným uskutečněním se po devadesáti letech stala nešťastná druhá republika (1938-1939). Nový místodržící v Praze, populární a liberálně uvažující hrabě Lev Thun, pán na Děčíně, měl všechny předpoklady stát se integrující osobností, ale svatodušní bouře, při nichž byl dokonce načas vězněn radikálními studenty v Klementinu, mu vyrazily trumfy z ruky. Adresátem zklamaných očekávání nemohl být nikdo jiný než šlechta, trvalé úspěchy (vyvázání sedláků z poddanství a obecní samospráva) s ní přirozeně spojovány nebyly. Není bez zajímavosti, že hrabě Lev Thun, od roku 1849 úspěšný reformní ministr školství ve vládách Felixe Schwarzenberga a Alexandra Bacha, formuloval už jako říšský ministr v době "utahování šroubů" své liberální krédo takto: "Moc státní chraniž důrazně mír a právo proti každému nepříteli jak domácím, tak cizím; ponechej ale lidem, aby sami buď ve spolku sousedském aneb spojení podle zvláštních svých interesů svobodně rozvíjeli svou činnost a sami pečovali o své blaho." (Úvahy o nynějších poměrech, hledíc zvláště k Čechům, 1849)

Obnovený konstituční proces v šedesátých letech poskytl neúspěšným reprezentantům státoprávně reformních snah z roku 1848 novou šanci prosadit své vize a politicky se rehabilitovat. Oktrojovaná (exekutivně vyhlášená) únorová ústava z roku 1861 byla koncipována natolik centralisticky, že zcela ignorovala státní individualitu Koruny svatováclavské i svatoštěpánské. Maďaři bez váhání odpověděli nekompromisním odporem: neobeslali říšskou radu svými poslanci, dosáhli postupně pádu dvou kabinetů (Schmerlingova 1865 a Belcrediho 1867) a využili válečné porážky v roce 1866 tak, že po šesti letech pasivní opozice uznala prosincová ústava (1867) suverénní uherský stát spojený personální, měnovou a obrannou unií s Vídní. V českém táboře zatím došlo sice k zásadnímu názorovému sblížení, když Palacký, Rieger a jejich Národní strana (staročeši) přijali za svůj státoprávní postoj šlechty - historický princip - leč poslanci na říšský sněm podmíněně vysláni byli. Podmínky shrnovalo takzvané první státoprávní ohrazení. Po dvou letech, v roce 1863, odešli i čeští poslanci do krotké pasivní opozice. Vznik rakousko-uherského dualismu roku 1867 znamenal rozhodující porážku české šlechty a jejich snah zůstat politickým vůdcem národního hnutí, neboť panovnická moc byla od té chvíle již významně omezena konstitucí a císař a král František Josef I. byl ve své upřímné snaze umožnit česko-rakouské vyrovnání, jež mělo být zpečetěno jeho pražskou korunovací, blokován nejen německými liberálními poslanci, ale hlavně uherským sněmem, nehledě na vnější tlaky proti z Berlína i z Moskvy. Českým zemím sice nevládl z žádného jiného titulu než krále českého, ale o českém soustátí (Koruně české) nebylo v ústavě ani slovo, znala jen "Království a země na říšské radě zastoupené". Starobylé Království české (Čechy) tak bylo postaveno nerozlišeně vedle titulárních království bez tradice (Dalmácie, Holič), Morava a Slezsko vedle Dolních Rakous či Tyrol. Prodlužování pasivní opozice až do roku 1879 jenom potvrdilo definitivní politickou prohru naší šlechty a předznamenalo i pád staročešů, které ve volbách roku 1891 smetla Národní strana svobodomyslná (mladočeši), jež dala prioritu zákonům všedního dne před státoprávním programem.

Do popředí zájmu vrátily státoprávní program až čtyři roky první světové války, ovšem v radikální podobě. Klíčové rozhodování, tedy vedení zahraniční akce i domácího odboje završeného převratem, soustředili ve svých rukou občanští a socialističtí politici. Ani tomu nemohlo být jinak, neboť úloha šlechty za válečného stavu je odnepaměti jasně daná - je jí bezpodmínečná věrnost králi. Novou Československou republiku však přesto většina české aristokracie přijala za svůj staronový stát, nikoli stát cizí a úplně nový, což nezměnil ani očividně nepřátelský akt zúctování v podobě pozemkové reformy vyhlášené levicovou Tusarovou vládou v dubnu 1920. Nejlepším dokladem vlastenecké loajality jsou dva dopisy z konce 30. let, kdy se nejprve v září 1938 v dopise prezidentu Benešovi přihlásil výkvet české šlechty k obraně republiky a jejích hranic (podepsáni K. Schwarzenberg, J. Lobkowicz, Z. R. Kinský, F. Kinský, Z. Kolowrat, R. Czernin, L. Sternberg, W.

Colloredo-Mansfeld, K. Parish, J. Dobrzenský, H. Strachwitz, K. Belcredi) a o rok později, v září 1939 v dopise prezidentu Háchovi a ve velmi podobném složení, se přihlásil k české národnosti, čímž odmítl možnost zvolit národnost německou.

Vedle výše rozvedených politických důvodů má náš negativní předsudek o šlechtě neméně silné podhoubí ideové, a to především v učebnicovém produktu národního romantismu, kterým je poctivě zažitá a náležitě vulgarizovaná Palackého koncepce dějin. Jejím základem je přesvědčení o původním způsobu společenské organizace, který je vrozen určitě rase nebo větvi této rasy. V našem případě se staví příkře proti sobě horizontální princip slovanské kmenové demokracie, jejímž viditelným projevem měly být husitské svazy venkovských měst a nižší šlechty, a germánský vertikální princip feudálního panství a hierarchie. Tímto způsobem je "cizácký charakter" připsán už nejenom konkrétním vznešeným rodům, avšak také samotnému principu šlechtictví jako stylu života s přísnými, tradicí diktovanými závazky, a zároveň je vyzdvižen plebejský ráz češtví v protikladu k sebeepochopení okolních národů. Domnívám se, že o pošetilosti této velké, své době zcela poplatné, leč stále hluboko v podvědomí dřímající koncepce není třeba ztrácet slov.

Vyobcování Boha z národa

Podobně jako šlechta i katolický klérus byl pro národní obrození v jeho počátcích nepostradatelný a disponoval těž slušným kreditem u všech vrstev. Většina kněží postavila svůj vliv a vzdělání do služeb národa. Všimněme si třeba příkladu Antonína Jaroslava Puchmajera, který uprostřed francouzských válek neváhal opustit tradiční barokní obraz Žižky co krvelačného bandity a napsal "Ódu na Jana Žižku z Trocnova" (1802), v níž husitský hejtman představuje symbol českého válečnictví a skrze něj je oslaveno aktuální bojové hrdinství Čechů. Mezi lety 1810-1830 také došlo zejména v jazykově českých oblastech k návratu značné části tolerantních evangelíků ke všeobecné církvi, a to nejen v souvislosti se sňatky druhé generace, ale často i vlivem zklamání ze studené strohosti především helvétských sborů, ostře kontrastující s poetikou katolického obřadu. Ještě v roce 1848 měla římská církev takovou autoritu, že například těsně před vypuknutím svatodušních nepokojů byl Koňský trh přejmenován podle zemského patrona na Václavské náměstí a byla zde sloužena velká mše za sbratření všech rakouských Slovanů. Zásadní zlom ovšem přineslo uzavření konkordátu mezi Vídní a Svatým stolcem v roce 1855, kterým se v podunajské monarchii zajistil politický vliv katolického kléru počínaje nevolenými křesly v zemských sněmech (biskupové virilisté) a konče dohledem na školství. Objevil se fenomén austrokolicismu, jehož vinou se každý důvod národního hnutí k opozici proti státu stával i důvodem k antiklerikalismu, který byl navíc posilován historizující argumentací husovskou a bělohorskou. Tento trend vyvrcholil za první světové války, kdy české vojáky popuzovaly polní mše za vítězství habsburských zbraní slévající se začasť se slabomyslnou armádní pro-

pagandou v jeden nestravitelný dojem, přičemž rekordních 400 tisíc padlých českých mužů nakonec zůstalo na účtu poražených. Léta 1918-1920 potom logicky přinesla skutečnou erupci antiklerikalismu. Stržen byl Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze (paradoxně děkovný pomník za vítězství Pražanů nad Švédy v roce 1648), ničeny byly kdysi s láskou stavěné nepomucenské sochy, ve vážném ohrožení se ocitla dokonce i sochařská výzdoba Karlova mostu a Jan Herben kategoricky vylučoval z dobrých tradic národa vedle sv. Václava i "otce vlasti" Karla IV. (spis Bílá hora, 1920).

Svatováclavské milénium v roce 1929 oživilo smířlivé postoje a nadto ukázalo, že na venkově zůstala autorita římské církve silná. Vedení lidové strany dokonce tehdy neuneslo tíhu faktu, že v agrární straně (Republikánské straně čsl. venkova) se organizuje více katolíků než v té jejich, a napadlo pompézní účast Selské jízdy na oslavách jako pokus agrárníků ukrást si milénium pro sebe. Zanedlouho však nacistická okupace poskytla antiklerikalismu další růstové impulzy od celkového zpochybnění tradičních hodnot přes morální selhání některých katolických publicistů až po propagandistické zneužití svatováclavského kultu. Snad nikde v Evropě neměli po roce 1948 komunisté tak snadnou práci jako u nás, když přikročili k vymýcení náboženství v jeho metafyzické podstatě. Mohli svůj ateismus roubovat na mimořádně vitální podnož antiklerikalismu, o níž i nadále úzkostlivě pečovali inscenováním různých "čihošťských zázraků" a stíháním všudypřítomných "agentů Vatikánu". Péče o roub byla neméně důkladná. Každý vysokoškolák musel složit zkoušku z "vědeckého komunismu a ateismu", pedagogičtí a veřejní pracovníci absolvovali různá školení z ateismu, v nichž lektori ze Socialistické akademie a podobných institucí namísto přiblížení pozitivního obsahu od Boha oproštěného pohledu na svět převážně jen primitivně zesměšňovali katolická dogmata. I žákům základních škol se jasně říkalo, co si mají o víře a jejich nositelích myslet - příkladem může být nadpis jedné kapitoly z učebnice Občanské nauky pro 8. ročník ZŠ v 80. letech, jenž mi dodnes utkvěl v paměti - "Nesprávnost, reakčnost a škodlivost náboženství".

Výsledky jsou dnes všeobecně známé a právem je lze považovat za největší úspěch bolševického režimu. Jen kvůli němu si poslanec KSČM M. Ransdorf může dovolit drzost, za níž by mu měly být odebrány akademické tituly, totiž relativizaci zločinů KSČ poukazováním na čarodějnické procesy v 15.-17. století v souvislosti s dnešní nezpochybnovanou existencí KDU-ČSL. Nemohu k tomu nepoznamenat, že za prvé krutosti křesťanské Evropy třeba v 15. století lze srovnávat výhradně jen s krutostmi jiných civilizací ve stejném století (Osmanů, Aztéků...), přičemž Evropa z těchto komparací vychází velmi sympaticky, a že za druhé není obtížné doložit, že v existenci čarodějnic a jejich zlou moc tehdy věřila celá společnost včetně obětí procesů a upálení bylo všeobecně přijímaným světským trestem (nikoli církevním). Zločiny nacismu a komunismu byly však ve 20. století pro zbytek lidstva na-

tolik zrůdné a nepochopitelné, že jim namnoze dodnes odmítá uvěřit v plném jejich rozsahu. K tomu jen krátká citace: "Věří-li jeden národ, že se mají lidé navzájem snášet, a jiný, že se mají navzájem sníst, je to diference sice velmi malebná, ale nikoli naprosto zásadní; avšak věří-li komunismus, že všet a odstřelovat lidi za jistých okolností není nic vážnějšího než pobíjet šváby, pak je to něco, čemu nemožu rozumět, třeba se mi to říká po česku..." Tolik Karel Čapek. (Proč nejsem komunistou, 1924)

Závěr

Co z toho vyplývá pro výuku dějepisu? Myslím, že klíč k řešení neleží pouze v otázce kvality učitelstva či jenom v otázce postavení historie buď jako klasické samostatné disciplíny, nebo integrovaného předmětu. Učitelé dějepisu hlavě často obchodují se škaredě prošlým zbožím a většina společnosti ho od nich slepě očekává, ba vyžaduje. Chybí nám dlouhodobá veřejná diskuse, která se nebude zdráhat narušit zmíněný koloběh, přikročit k hlubinné reflexi nedávných historických zkušeností, a která umožní zbavit se diktatury vyčpělých předsudků o vlastních kořenech a tradicích.

otištěno: Revue Politika, 4/2004

redakce: Centrum pro demokracii a kulturu, Venhudova 17, 614 00 Brno

www.cdkbrno.cz

Redakce: Petr Pithart, Jaroslav Hulák (602 646 755), Marie Jílková (605 971 376)
Spolupracovníci redakce: Petr Příhoda, Roman Joch, Michal Pehr, Tomáš Zdechovský

Adresa redakce: EAD, redakce Obzory, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
telefon: +420 567 305 804
fax: +420 567 304 832
webové stránky: www.ead.cz
e-mail redakce: obzory@ead.cz

Vydává: Evropská akademie pro demokracii, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
Náklad: 600 výtisků
Registrace MK: ev.č. MK ČR E 15146

Distribuce časopisu: krajské kanceláře KDU-ČSL (adresy na www.kdu.cz) mají k dispozici několik výtisků; ostatním zájemcům jsou OBZORY zasílány zdarma poštou. Do adresáře odběratelů se můžete přihlásit písemně či emailem na výše uvedené adresy.